

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliserings-projekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt vores arbejde – Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: <https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskeres Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

DAMHUSSØEN

NATUR – KULTUR – HISTORIE

DAMHUSSØEN

NATUR – KULTUR – HISTORIE

FORLAGET VANLØSEBASEN

GERDA & BENT ANDERSEN

UNDERVANDSFOTO: LARS NORMAN HESTBÆK

2010

DAMHUSSØEN – NATUR – KULTUR – HISTORIE

© FORLAGET VANLØSEBASEN 2010

I. UDGAVE

GERDA & BENT ANDERSEN

UNDERVANDSFOTO OG -TEKST: LARS NORMAN HESTBÆK

GRAFISK TILRETTELÆGGELSE: JOHAN SÆVERUD

BOGEN ER SAT MED ADOBE JENSON OG BRYANT

TRYKT HOS CLEMENSTRYKKERIEET

BOGEN UDGIVES MED STØTTE FRA VANLØSE LOKALUDVALG

ISBN 978-87-994246-0-3

Hvor det ikke fremgår af teksten, er fotos og billeder fra museer og arkiver mærket således:

KGB DET KONGELIGE BIBLIOTEK, KORT- OG BILLEDAFDELINGEN

KM KØBENHAVNS MUSEUM

SDA STADSARKIVET, KØBENHAVNS KOMMUNE

VbA VANLØSE BYDELSHISTORISKE ARKIV

RL RØDOVRE LOKALHISTORISK SAMLING

KVL INSTITUT FOR ØKONOMI, SKOV OG LANDSKAB, DEN KGL. VETERINÆRE
LANDBOHØJSKOLE

FK FYNS KUNSTMUSEUM

HM HEERUP MUSEUM

VK VENDSYSSEL KUNSTMUSEUM, NIELS LARSEN STEVNS VIDENSCENTER

Forlaget har forsøgt at finde frem til alle rettighedshaverne i forbindelse med brug af fotografier og kort. Skulle enkelte mangle, vil de ved henvendelse til forlaget blive betalt, som om aftale var indgået.

Mekanisk, fotografisk eller anden gengivelse af denne bog, eller dele af den, er i henhold til gældende dansk lov om ophavsret ikke tilladt uden forudgående skriftlig tilladelse fra Forlaget Vanløsebasen.

INDHOLD

OVERSIGTSKORT	
INDLEDNING	5
LANDSKABET EFTER ISTIDEN	7
OLDTIDSFUND	9
VANDFORSYNINGEN TIL KØBENHAVNS BEFÆSTNING	13
SPRINGVANDS- OG PUMPEVANDSKOMPAGNIER	15
LANGVADDAM SØ OG DÆMNINGEN VED ROSKILDEVEJ	19
OPRENSNING AF DAMHUSSØEN OG ÅERNE	21
VANLØSE SLUSE – ÅLEKISTEN	23
VEJENE OVER LANGVADDAM	27
FISKERI OG RØRSKÆR I DAMHUSSØEN	33
DET RIGE UNDERVANDSLIV.	37
MODERNISERING AF VANDFORSYNINGEN	39
KØBENHAVNS VÆKST UDFORDRER VANDFORSYNINGEN	49
BYUDVIKLINGEN OMKRING HARRESTRUP Å	51
REKREATIVT OMRÅDE	55
LANDSKABET VED DAMHUSSØEN, NATUR OG KULTUR	57
DAMHUSSØEN	73
DAMHUSENGEN	81
HARRESTRUP Å	85
FRILUFTSLIV PÅ ENGEN OG VED SØEN	87
FREDNINGEN	92
LITTERATURLISTE	93
ÅRSTALSLISTE	95

SIGNATUR

- 1 Harrestrup Å ved Sejlklubben
Kildeåens indløb, nordøstlige hjørne
af søen ved Café Damhuskanten
Tværdæmningen fra Hyltebjerg Allé
til Sorte Bro
- 2 Vanløse Landsby, Toftøjevej
- 3 Snydebro ved Jyllingevej
- 4 Damhusengens midtergrøft
- 5 Rødovregaard, Heerup Museum,
Rødovre Kirke
- 6 Harrestrup Å
- 7 Sorte Brø ved Elvergårdsvej
- 8 Fugleøen
- 9 Kongeslusen ved Damhuskroen
- 10 Lavvandsområde ved Peter Bangs Vej
- 11 Ålekisteslusen, den lille sø ved krydset
Ålekistevej – Grøndals Parkvej
- 12 Energi- & Vandværkstedet på Roskildevej

Luftfoto 2008 DDO® © COWI

INDLEDNING

Formålet med bogen er at gøre den eksisterende viden om Damhussøen og Damhusengen tilgængelig for alle, der sætter pris på at have kendskab til deres vante omgivelser.

Københavns Vandvæsen købte Damhussøen for 200 år siden – i 1810 – af Københavns Universitets professorer. Bogens historiske indhold om Damhussøens udvikling bygger især på artikler i "Historiske meddelelser om København", skrevet på grundlag af Københavns Vandvæsens fyldige arkiver. Indtil år 1800 var søens navn Langvaddam Sø.

Damhussøen og -engen er et kulturlandskab, der er formet af mennesker gennem ca. 500 år. Damhussøens udvikling afspejler behovet for fersk vand til staden København. Der skulle bruges vand til voldgravene og vandmøllerne, og siden blev behovet for en stabil forsyning med drikkevand afgørende. Damhussøen, som vi kender den nu, blev etableret 1850'erne.

Vandvæsenets træplantning på dæmningerne i sidste halvdel af 1800-tallet har skabt den landskabelige karakter, der præger området i dag.

Damhussøen, Damhusengen og Krogebjergparken er meget besøgte rekreative områder. Fredningen i 2010 sikrer deres fremtid som parker. Mulighederne for naturoplevelser i Damhusengen og ved -søen vil blive endnu bedre, når Harrestrup Å genetableres som et naturligt vandløb.

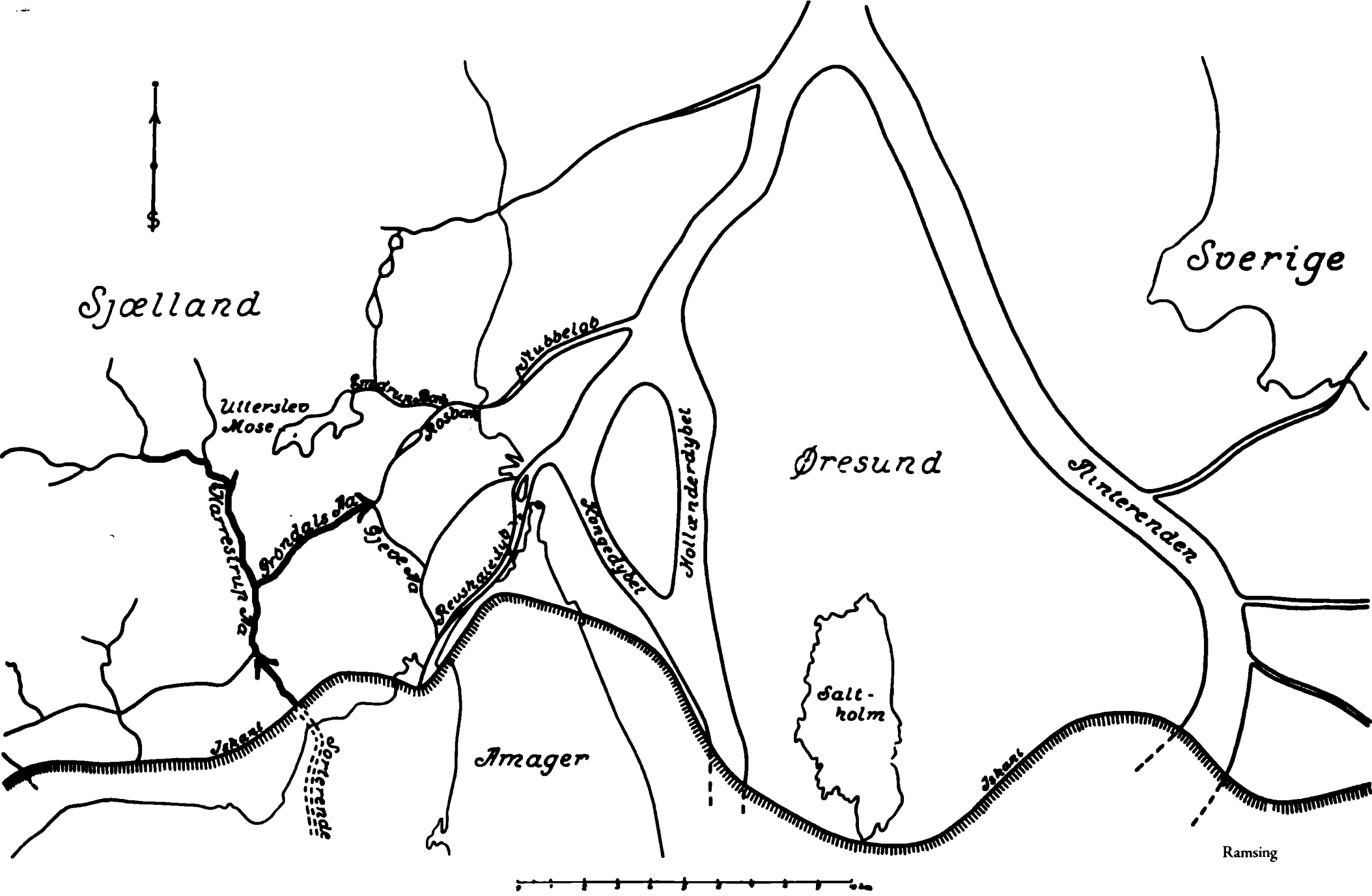
Bogen viser eksempler på flora og fugleliv, og livet i Damhussøen illustreres af undervandsfotograf Lars Hestbæks fotografier af søens store og små fisk.

Bogen har været længe undervejs, mange timer er brugt på besøg på museer og arkiver for at samle materiale til bogen. Det var vel et tilfælde, at nu afdøde leder af Vanløse bydelshistoriske Arkiv, Niels Pedersen, huskede en kassette med materiale om Damhussøen. Den indeholdt også manuskripter til foredrag om Damhussøen, skrevet af Svend Krøigaard, der i sin tid var formand for Vanløse lokalhistoriske Forening.

Mange har bidraget til bogens indhold. Bibliotekar Kirsten Skovmand, Vanløse Bibliotek, har ydet kyndig og effektiv hjælp til at finde kilder. Enggruppens formand Per Stengade har bidraget med erindringer om Mogens Lorentzen. Bent Christensen, cand. mag. i historie, har gennemlæst og suppleret det historiske afsnit, og Annie Düring har læst korrektur.

Farvefotos er taget af Per Stengade, Jan Mørch og Gerda Andersen.

Tak til de vanløseborgere, der efter opfordringen i Lokalavisen henvendte sig med billeder og tekster om Damhussøen.

LANDSKABET EFTER ISTIDEN

Under den sidste istid var størstedelen af det nuværende Danmark dækket af is, og det er disse isbræers moræner og smeltevandsfloder, der formede den nuværende overflade. Ved isens sidste fremstød trængte den fra Østersøen frem til Langelands vestkyst og ind i Storebælt til Sprogø og Halsskov ved Korsør. Derfra gik isranden i en bue – med den konkave side mod nordvest – gennem Syd- og Østsjælland til Dyrehaven.

Da isen smeltede, opstod smeltevandsfloderne ofte som tunnelfloder under den smeltende isbræ. De dannede dybe udhulinger i undergrunden, undertiden også med opadgående bund. En af tunnelfloderne løb, hvor nedre Harrestrup Å er i dag, men smeltevandet løb mod nord fra Kalvebod Strand. Hvor Damhuskroen er i dag, ændrede floden retning og løb mod øst, hvor Grøndalen er nu. Ved Bispeengbuen drejede floden igen mod øst og løb ud i havnen.

Fra moseområderne langs Harrestrup Ådalen i Ballerup løb en flod mod syd. Den forenede sig med smeltevandsfloden fra Kalvebod Strand ved Damhuskroen. Denne flod dannede dalen, som øvre Harrestrup Å nu løber i.

Så længe isbræen fyldte Køge Bugt, var vandløbene på det isfri land hindret i deres løb mod sydvest, og deres vand blev ført østover langs isranden. Da issmeltningen var endt, antageligt omkring 16.500-18.500 år før vor tidsregning, standsede strømmen i smeltevandsfloderne. Deres floddale udtørrede eller blev overtaget af mindre vandløb.

Harrestrup Å fra moserne mod nord løb nu videre ud i Kalvebod Strand. Fra Grøndalen, hvor der er et lavt vandskel ved Godthåbsvej, løb

Grøndalsåen ud i området, hvor Damhussøen nu er og sluttede sig til Harrestrup Å.

TIPPERUP MOSE

Tipperup Mose ligger ved vandskellet mellem Harrestrup Ådalen og Bagsværd. I 1500-tallet var det vandet herfra, der via Kagsåen, Harrestrup Å, Damhussøen og Grøndalsåen forsynede Københavns befæstning med vand. Det var kongen, der ejede mosen, som leverede tørv til Københavns slot og bønderne i området. Mosens nordlige afløb var afspærret med en dæmning, så vandet fra mosen via en grøft ved Klausdalsbro løb til Kagsåen. I 1635 ophørte tørveskæringen, fordi mosen var tømt. Kongen overdrog mosen til den største gård i området, og i tidens løb forfaldt dæmningen, der spærrede det naturlige afløb til Bagsværd Sø. Grøften ved Klausdalsbro groede til, så der ikke længere løb vand herfra til Kagsåen. Københavns Vandvæsen fastholdt op til 1700-tallet et krav om at få vand fra Tipperup Mose, men realiteten var, at vandet løb til Bagsværd.

Vandforsyningen blev imidlertid klaret ved en udbygning af grøfterne i Harrestrup Ådalen, som derefter blev hovedleverandør af vand til København.

Af Frankes kort over Sokkelund Herred fra ca. 1690 fremgår, at vandet løber fra Tipperup Mose til Damhussøen og gennem Grøndalsåen til København. Harrestrup Ås nordlige løb fra Ballerup mangler på kortet, og det sydlige løb til Kalvebod Strand ses heller ikke.

SOKKELUNDS HERRET
af Copieret efter
Obriste Franks Kort
over KIØBENHAVNS AMT

Vandløbet fra Tipperup Mose til Damhussøen.

SdA

HARRESTRUP Å OG KAGSÅ

Harrestrup Å nævnes i 1275 og 1294 under navnet AVARTHÆ AA, det vil sige Ovre Å. Ovre var fællesbetegnelsen for Hvidovre og Rødovre.

Harrestrup Å havde oprindeligt sit udløb i Langvaddam Sø, der lå i en lavning tæt på den nuværende Roskildevej. Derfra løb åen videre i skellet mellem Vigerslev og Hvidovre.

Harrestrup Å har sit udspring i mosen vest for Harrestrup by. Oprindeligt har der nok været et vandløb. I tidens løb er området blevet omdannet til vådområde og enge. Da tilførslen af vand fra Tipperup Mose ophørte midt i 1600-tallet, gravede man grøfter vest for Ballerup for at afvande markerne og få vandet til at løbe mod Damhussøen.

I 1664 befalede lensmanden, at Harrestrup Å skulle udgraves til Damhussøen. Bønderne fik befaling om at oprense vandløbet fra Harrestrup til Islevmark. Det må have været et stort arbejde. Nogle af grøfterne vest for Ballerup var 6 alen brede og 1,5 alen dybe, ca. 3,75 meter brede og ca. 1 meter dybe. Det var vandet fra disse kanaler, der skulle føres til Damhussøen.

Det område, der afvandedes af Harrestrup Å, er beregnet til 10.000 tdr. land svarende til ca. 55 kvadratkilometer.

GRØNDALSÅEN

Grøndalsåen blev uddybet i 1570, så vandet fra Langvaddam Sø kunne løbe ind til København sammen med Lygten Å via Ladegårdsåen til Peblingesøen. Vandet blev anvendt til byens voldgrave og vandmøller. Oprindeligt omtales Grøndalsåen som grøften fra Langvaddam Sø. På de tegnede kort over Københavnsegnens søer og vandløb findes navnet Grøndalsåen i 1800-tallet.

OLDTIDSFUND

Området ved Harrestrup Å har været beboet siden oldtiden. Oldtidsfundene er fra yngre stenalder ca. 3.000 år før vor tidsregning.

Dengang var Harrestrup Å et betydeligt vandløb omgivet af moser og enge. Der er fundet stenalderredskaber på vestsiden af Damhussøen, som viser, at området har været beboet siden yngre stenalder, ca. 3.000-1.500 år før vor tidsregning. Oldtidsfundene er gjort i området fra Damhuskroen til Rødovre Stadion og i Damhusengen ud for Rødovregaard, Annexgaarden.

Fundet i Damhusengen er særligt interessant, fordi det er et samlet fund af 9 flintredskaber. Allerede ved fundets fremdragelse var Nationalmuseet klar over, at det var noget ganske særligt. I en takkeskrivelse til ingeniør B. Thomsen, Københavns Vandvæsen, udtrykker man "Museets erkendtligste taksigelse for medvirken ved fundets bevarelse for den nationale samling, og dette så meget mere, som der ikke tidligere så nær Hovedstaden er fremdraget et så betydeligt fund af denne art."

Fundet bestod af 8 økser og en retmejsel. De store økser er op til 23,5 cm lange, og de mindre øksers længde er 18-20 cm. De mindste økser har en længde på 13-15 cm. Nogle af økserne er ufærdige, medens andre er skærpede og klar til brug. Der er også økser, som har været i brug og er blevet skærpet igen. Stenalderfolket var dygtige til at fremstille økser af jordens flintesten, og økserne var en del af deres handelsvarer.

Fundet er udstillet i den nyindrettede samling af oldtidsfund på Nationalmuseet.

ØKSER FUNDET I VAND

Nationalmuseet fortæller:

Allerede tidligt i det 4. årtusinde f. kr. blev værdigenstande, såsom flintøkser og rav, ofret i våde områder. Denne skik holdt ved helt frem til jernalderen. Ofte blev økserne lagt ned i forbindelse med vand – åer, søer eller moser. Betydningen af disse offerfund er uklar. Måske er de en del af komplicerede ritualer, hvor samfundets ledende medlemmer ofrede på samfundets vegne?

Selvom det ikke er muligt at få opklaret, om økserne er ofret i en religiøs ceremoni, er der alligevel overvejelser om, hvori øksernes religiøse indhold kunne bestå. Her nævnes, at økserne kan være set som det værktøj, der var nødvendigt for at fælde skov til ny landbrugsjord. Dyrkningen af jorden var afgørende for stammens forsyning med mad og dermed for dens overlevelse. Økserne har antageligt også været anvendt ved jagt på større dyr og derved bidraget direkte til fremskaffelse af nødvendig føde til stammen.

Andre forskere mener, at økserne har været alt for værdifulde for stammen til at kunne ofres. De tolker fundene som depotfund. I perioder, hvor økserne ikke var i brug, er de blevet gemt væk, så man kunne tage dem frem, når der igen var brug for dem. Hvilken tolkning, der er den rigtige, vil næppe blive opklaret.

BESKRIVELSE AF FINDESTEDET I NATIONALMUSEETS FUNDPROTOKOL

Fundet blev gjort den 5. september 1919. Det blev indberettet af ansatte i Københavns Vandvæsen, både telefonisk og skriftligt på et brevkort. Allerede samme dags eftermiddag kom Nationalmuseets ansatte til stedet. Fundet blev gjort ud for Annexgaarden, ca. 50 meter fra bredden, vest for søens midte og for det vandløb, som er lagt derigennem. Annexgaarden lå lige syd for Rødovregaard, hvor der nu er græsplæne. Bredden har vel været Rødovregrøften. Stedet har ligget i Damhusengen ud for den sydlige ende af kommunens materielplads og gartnerhus.

Vandvæsenets folk var i gang med at grave en stor sten fri, så den kunne sprænges. Stenen var flad, 2,45 m lang, 1,85 m bred og 1,1 m tyk. Stenens overside var lige dækket af engens bevoksning. På stenens østside (mod Vanløse) var der en hulning, hvori flinteredskaberne befandt sig.

Jordbunden på stedet består af halv engagtig, halv moseagtig jord ca. ¼ meter tyk over undergrunden. Økserne lå i sort fed jord. Noget tegn eller mærke findes ikke på stenen.

De to arbejdere, der havde gjort fundet, afgav de 7 genstande og forklarede, at de havde taget en økse og en mejsel med sig. Senere forklarede de, at de havde tabt genstandene på vejen fra arbejde.

Det lykkedes imidlertid Nationalmuseet at få samlet fundet, idet man tilbød at betale henholdsvis 30 kr. og 10 kr. for økse og mejsel, såfremt de kunne genfindes. Og således lykkedes det at bevare det største samlede fund af stenalderredskaber nær hovedstaden.

Foto: John Lee, Nationalmuseet

Københavns
befæstning 1649.
KGB

Printed in Denmark by M. Hansen of the ...

VANDFORSYNINGEN TIL KØBENHAVNS BEFÆSTNING

København har været befæstet fra den tidligste tid. Første gang den nævnes er i 1043. Ved udgravninger er der fundet rester af befæstningen med volde og grave fra den tid. Ved Metrobyggeriet på Kgs. Nytorv i 1990'erne blev der fundet endnu ældre fæstningsværker.

OMEGNENS SØER OG VANDLØB

Det oprindelige København lå ved en lavning med nogle mindre søer, hvorfra vandet blev ledt ind i voldgravene. Det nærmeste større vandløb var Harrestrup Å mod vest. Ved den nuværende Roskildevej var der i en lavning en mindre sø, Langvaddam Sø. Fra denne gik en lavning mod øst, den nuværende Grøndalspark, til søerne ved København.

Nord for København lå Utterslev Mose og Gentofte Sø, som via Rosbækken havde afløb til Øresund.

Allerede omkring år 1500 var det klart for bystyret, at der manglede vand til byens befæstning. I tørre perioder var der ikke vand i voldgravene. I 1524 fik bystyret Frederik I's tilladelse til at opdæmme Rosbækken, hvorved Emdrup Sø opstod. Vandet herfra blev i en gravet kanal ført til Lersøen og videre gennem Lygteåen og Ladegårdsåen til Peblinge Sø.

BEFÆSTNINGEN HOLDT, MEN MADEN SLAP OP

Fra 10. juni 1523 til 6. januar 1524, da byen overgav sig, blev København belejret af en hær anført af den senere Frederik I og hans feltherre, Johan Rantzau.

I forbindelse med Grevens Fejde i 1534-36 belejrede den senere konge, Christian III, København i over et år. I begge tilfælde holdt befæstningen angriberne ude, men hungersnød tvang byen til overgivelse.

Christian III betingede sig efter sin tiltræden i 1536, at han skulle være herre over befæstningen. Men det var først omkring 1550, at han viste interesse for byens fortifikationer. Han bestemte, at byens magistrat skulle sætte befæstningen i stand. Bystyret fik indtægterne fra told på vin og øl, der blev indført til byen, til at betale udgifterne med.

Først under Frederik II 1559-88 kom der gang i udbygningen af byens befæstning og i anlæg til forøgelse af byens vandforsyning.

LANGVADDAM SØ INDDRAGES I VANDFORSYNINGEN TIL VOLDGRAVENE

Københavns voldgrave fik vand fra Emdrup Sø, men der var ikke vand nok. Derfor blev der i 1570 gravet en grøft gennem Grøndalen til Ladegårdsåen, så Langvaddam Sø kunne bidrage til vandforsyningen. Den nye grøft groede hurtigt til, så allerede i 1587 var det nødvendigt at udgrave den på ny.

DÆMNINGEN VED ÅLEKISTEVEJ ANLÆGGES I 1584

I 1561 fik universitetets professorer, "de højtlærde", Langvaddam Sø til eje ved et mageskifte med kongen. Det var fiskeriet i søen, der var attraktivt for professorerne.

Dæmningen ved den nuværende Ålekistevej nævnes for første gang i 1584. Professorerne besluttede da at anlægge en dæmning med sluse og ålekiste, som kunne opsamle de ål, der søgte mod slusen. Den nye sluse kaldes Vanløse Sluse eller Ålekisteslusen.

Københavns befæstning 1590. KGB

SPRINGVANDS- OG PUMPEVANDSKOMPAGNIER

Midt i 1500-tallet var Københavns befolkning vokset til ca. 15.000 indbyggere, og det var flere, end byens brønde kunne forsyne med vand året rundt. En plan om at grave en kanal til Furesøen blev opgivet. Det lettest tilgængelige vand var Emdrup Sø, og Christian III indgik i 1561 en aftale med byens magistrat om en vandedning fra Emdrup Sø.

SPRINGVAND FRA EMDRUP SØ

Emdrup Sø's overflade ligger 47 alen (29,5 m) over dagligt vande. Højdeforskellen i forhold til København ville få vandet i ledningen til at løbe ned til byen og springe ud af en tud over jorden.

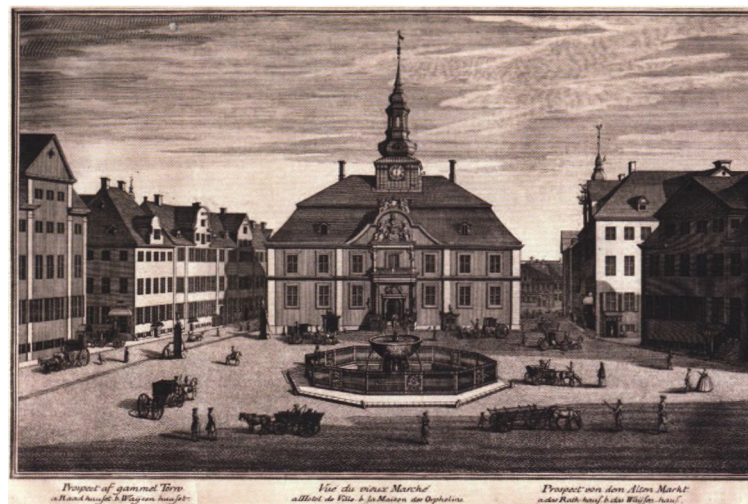
Aftalen blev imidlertid ikke overholdt. I 1578 indgik Frederik II en ny aftale, så der i 1580 kunne åbnes for den første vandedning til København fra Emdrup Sø. Den førte til tre springvand på Gammel Torv, Amager Torv og i Købmagergade.

Folk kunne mod betaling få ført vand ind i husene, men det var dyrt. Kun de allerrigeste havde råd til at få vand fra springvandskompagnierne.

Vandstanden i Emdrup Sø er afhængig af tilløb fra Gentofte Sø, hvis vand kommer fra kilder i søen og fra dens nærhed. Derfor var vandtilførslen fra Emdrup Sø ret konstant.

PUMPEVAND FRA PEBLINGESØEN

For også at kunne tilbyde vand til jævne borgere anlagdes i 1609 en ledning ind til byen fra Stadsgraven. Ledningen blev i 1618 forlænget, så den udgik fra Peblingesøen. I de følgende årtier kom der flere ledninger til.

Gammeltorv 1746.

KGB

Omkring 1650 var der 15 pumpevandskompagnier med ledninger fra Peblingesøen. Højdeforskellen mellem byen og Peblingesøen var ikke tilstrækkelig til, at vandet kunne springe ud af ledningen. Det var nødvendigt at pumpe vandet op fra ledningerne, deraf betegnelsen pumpevand.

Ledningerne bestod af udborede træstammer, der var koblet sammen med blykapper. Hvor ledningerne drejede, var de lange træstammer forbundet med blyrør. Ved opgravninger i den indre by finder man stadig rester af disse træstammer og blyrør.

I tidens løb blev vandet i Peblingesøen også brugt til erhvervsformål. Man vaskede huder i søens vand, og det blev også brugt til vognvask. Byens borgere klagede til kongen herover. Og det blev forbudt at bruge Peblingesøen til vognvask og andre former for vask.

Peblingesøen fik det meste vand fra Langvaddam Sø gennem Grøndalsåen. Tilførslerne var afhængige af, hvor meget vand der var opstemmet i søen. I tørre somre manglede der vand i Langvaddam Sø og altså også i Peblingesøen.

Vandet var en forudsætning for Københavns eksistens og mulighed for at udvikle sig. Afhængigheden af vandtilførslen fra omegnens søer og vandløb medførte, at der i de følgende århundreder blev brugt mange kræfter på indretningen af vandsystemets vandløb, søer, dæmninger og sluser. De benævnes "vandvæsenets udenværker".

DEN FØRSTE PERMANENTE VANDKOMMISSION I 1679

I 1656 stillede en kommission forslag om, at der blev placeret et mærke i Langvaddam Sø nær ved Vanløse Sluse, så sluserne kunne betjenes efter vandstandens højde i forhold til mærket. Dette system virkede i nogle år, men der var stadig klager over, at "udenværkerne" ikke blev holdt i den rette orden.

Derfor blev der i 1672 nedsat en kommission til at give forslag til "Vandvæsenets bedste Indretning". I dens betænkning gjorde man opmærksom på, at den største mangel var, at der ikke fandtes en overbestyrelse for vandvæsenet.

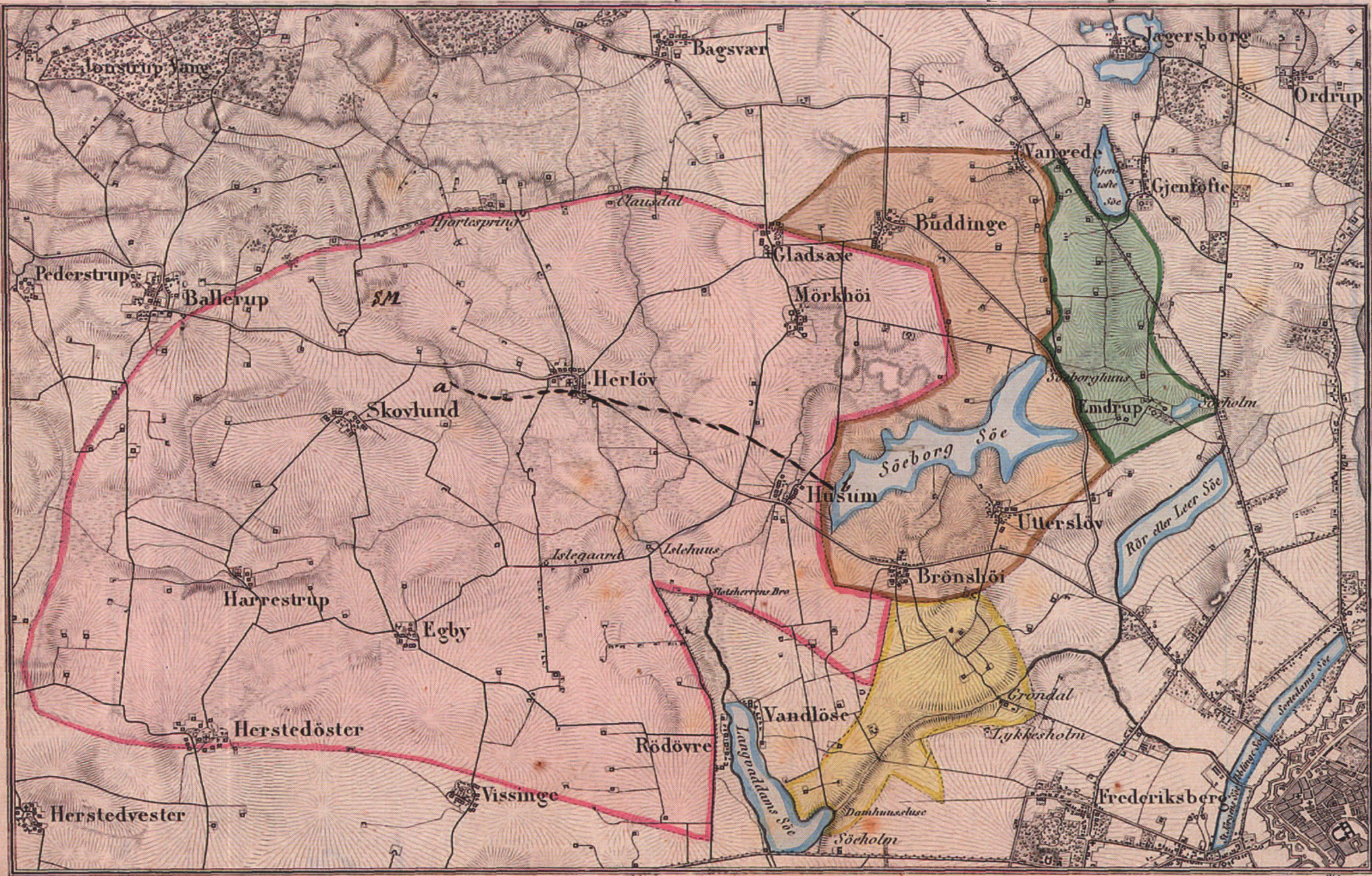
Vandledninger ved Nørreport, udgravet 1996.

KM

Ud over udenværkerne bestod vandvæsenet af de 18 vandkompagnier og flere hundrede brønde i Københavns gårde. Ved reskript af 27. august 1679 blev der oprettet en permanent vandkommission for København. Den skulle føre tilsyn med vandkompagnierne og brøndene, samt sørge for vedligeholdelse af udenværkerne. Dermed var grunden lagt for vandvæsenets indretning i næsten 200 år.

I 1714 blev brandvæsenet inddraget i en Brand- og Vandkommission. Den blev i 1805 afløst af en Kongelig Vandkommission. I 1812 blev vandkompagnierne nedlagt, og deres opgave blev overført til vandkommissionen, som fungerede, indtil det nye vandværk blev oprettet i 1857.

Damhussøen havde en central rolle i vandsystemet helt frem til 1892, fordi den var det store drikkevandsreservoir. Ved starten i 1679 var der 45.000 indbyggere i København, omkring år 1800 var befolkningen vokset til 100.000. Ved igangsætningen af det nye vandvæsen i 1859 var der 155.000 indbyggere. Den helt store vækst kom frem til år 1900, hvor indbyggertallet steg til 450.000.

█ Damhusssøens Opland.
█ Søborgsøens Opland.

KORT OVER DET OPLAND, DER FORSYNER KJØBENHAVN MED VAND.

█ Emdrupsøens Opland.
█ Ladegårdsøens Opland.

LANGVADDAM SØ OG DÆMNINGEN VED ROSKILDEVEJ

Overgangen over det sumpede område omkring Harrestrup Å betegnes som "den lange vase" eller "det lange vad". Ordet "vase" betyder risknippe. Man kan forestille sig, at bønderne har lagt risknipper ud for at komme nogenlunde let og tørskoet over vadet. Risknipperne var fastholdt med kampesten, der efterhånden har dannet et lavt dige. I perioder med store vandmængder er det meste af diget blevet skyllet væk eller stærkt beskadiget. Dæmningen ved den nuværende Roskildevej har været anlagt i begyndelsen af 1500-tallet, men der er ingen optegnelser herom.

Da "de højlærde", professorerne ved universitetet, i 1561 fik Langvaddam Sø i eje, var der en sø, hvor Harrestrup Ådalen var lavest. Professorerne var interesserede i at få fisk fra søen, der var i den oprindelige lavning mellem den nuværende Damhuskro og Ålekistevej.

LANGVADDAM SØ – EN DEL AF KØBENHAVNS BEFÆSTNING

De første oplysninger om dæmningen, der kaldes Langvaddam eller den sydlige dæmning, er fra 1611. Den blev på det tidspunkt udbygget med 1532 læs sten, 67 læs sand, 18 læs tørv og 100 læs grus. Langvaddam blev forstærket med kampesten. Samtidig blev dæmningen ved Ålekisten, der også kaldes den østlige dæmning, forhøjet med 1 alen, og slusens stibord blev hævet tilsvarende. Årsagen til forhøjelsen af dæmningerne var, at man ønskede at forhøje vandstanden i Københavns befæstnings voldgrave.

Det var Langvaddam Sø's ejere, professorerne ved universitetet, der stod for arbejdet. De havde ansat en teknisk kyndig til at lede arbejdet,

der udførtes af kongens bønder. Rentemesteren, finansministeren, foreslog, at der skulle sættes en ålekiste i den sydlige dæmnings sluse ved udløbet til Kalvebod. Men det afviste professorerne. De var mistroiske og mente, at staten forsøgte at få dem til at betale vedligeholdelsen af Langvaddam og slusen.

Kongeslusens nordside 1910.

KM

Professorerne havde nemlig allerede i 1584 påtaget sig ansvaret for dæmningen og slusen med ålekisten ved udløbet til Grøndalsåen. De skrev til kongen, at de ønskede at få andet gods i stedet for Langvaddam Sø. Professorerne forudså besvær med søens forhold, fordi den var blevet en del af Københavns befæstning.

Christian IV's nye befæstning krævede mere vand til voldgravene. Langvaddam blev derfor i 1620-22 forhøjet, så vandet i søen kunne hæves 2 alen. Samtidig blev der opsat et bolværk til at beskytte mod den store søs

bølgeslag. Men det blev hurtigt beskadiget og måtte repareres med få års mellemrum. I 1633 forstærkede man dæmningen med kampesten, der kunne tage kraften af bølgeslagene.

Staten havde i 1617 overtaget tilsynet med søen, der nu var befæstningens vandreservoir. I 1617 blev der ved Ålekisten bygget et vagthus af træ, tegllagt og med muret skorsten. Her havde "vandkiggeren", der passede sluserne, sit værelse. Kongen havde i 1619 overtaget alle omegnens søer og vandløb, så professorerne var for en tid ude af billedet. Fra maj 1619 findes i lensregnskabet en "vandvogter" ved Langvaddam Sø.

Harrestrup Å, der fører vandet fra Harrestrup Ådalen til Damhussøen, var i 1640'erne oprenset fra Harrestrup til Ballerup. I 1664 gav lensmanden ordre til, at bønderne skulle oprense åen fra Harrestrup til indløbet i Langvaddam Sø.

Under krigen 1658-60 blev sluserne ødelagt og dæmningerne gennemgravet. Efter krigen satte staten de to dæmninger og sluser i god stand igen.

LANGVADDAM SØ

- EN DEL AF KØBENHAVNS VANDVÆSEN

Pumpevandskompanierne beklagede sig over, at vandstanden i Peblingesøen ikke var konstant. Der manglede vand i tørre perioder. I 1652 nedsatte kongen en vandkommission, der skulle komme med forslag til en løsning.

I perioder manglede der også vand til byens vandmøller. Ejeren af vandmøllen ved Vester Port skrev til kongen, at det var trist at så god en

mølle måtte stå stille, når byens borgere havde brug for dens produkter. Både vandkompagnierne og mølleejeren brugte vand fra Peblingesøen, og da drikkevandet ikke kunne undværes, måtte kongen i nogle perioder forbyde, at der blev brugt vand til møllens drift.

I 1656 blev der stillet forslag om, at vandtilførslen til Peblingesøen skulle reguleres ud fra et "centrum" ved Vanløse Sluse. Der skulle opsættes et mærke ved søens bred, som angav, hvor højt søen skulle opstemmes. Et tilsvarende mærke skulle opsættes ved mølledammen, så mølleren kunne se, hvornår der var tilstrækkeligt vand til, at møllen kunne arbejde.

Man fulgte forslaget og gjorde i 1656 Vanløse Sluse til centrum for regulering af vandhøjden i Københavns vandsystem. Der opsattes en sten ved bredden af Langvaddam Sø 114 alen nord for Vanløse Sluse. Den nye ordning fungerede godt, og Langvaddam Sø betegnes af pumpevandskompanierne "som det bedste spisekammer for det ferske vand".

KØBENHAVNS VANDVÆSEN FIK EJENDOMSRET TIL SØEN I 1810

Professorerne ved Københavns Universitet ejede søen fra 1561. Under Christian IV gik ejerskabet i glemmebogen, men i 1651 fik professorerne bekræftet deres ejerskab, og deres forpligtelser blev præciseret. Københavns Vandvæsen forpagtede søen fra 1769 på en 20-årig kontrakt. Den blev fornyet i 1789, og i 1810 overtog Københavns Vandvæsen Damhussøen.

OPRENSNING AF DAMHUSSØEN OG ÅERNE

Omkring 1750 var der kun frit vand i "store søen" langs Roskildevej, Peter Bangs Vej og hen til Ålekisteslusen. Den øvrige sø var i tidens løb tilgroet med rør. I 1755 blev der tegnet et kort, der viste, at søen var tilgroet helt op til vadet mod nord. Tilløbet fra Harrestrup Å var delvist spærret, så vandet ikke kunne løbe af markerne. Der blev stillet forslag om at oprense hele søen. Professor Rasmus Bartholin fik forslaget om oprensning til udtalelse, men han fandt det for dyrt.

IDÉER OM UDGRAVNING OG OPRENSNING

Professor Rasmus Bartholin havde en anden idé. Man kunne udgrave Grøndalen mellem Vanløse Sluse og Grøndal og dermed skabe et ekstra bassin til opbevaring af vandet. Det forslag blev dog ikke gennemført.

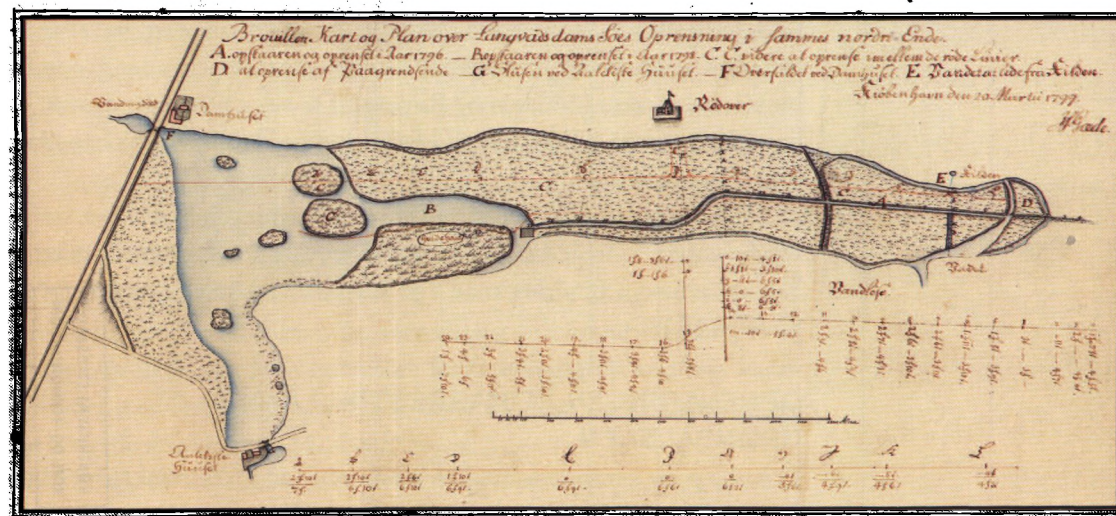
Selv om der ikke blev udført en stor oprensning, blev der dog gravet en kanal op til vadet mod nord. Ved senere udgravninger er denne kanal fundet.

Københavns brand i 1795 satte igen fokus på vandmængden i Damhussøen. Der blev enighed om at grave en kanal i Langvaddam Sø fra Kongeslusen ud til det dybeste sted i søen, så dyndet kunne suges ud med vandet. Man fortsatte udgravningen mod nord, og i løbet af et par år var der gravet en kanal til Harrestrup Ås indløb i søen. Det var svært at få bønderne til at aftage muddret fra søen. De havde opdaget, at det gav god kornvækst første år, men de efterfølgende år var høsten ringere. Derfor valgte man at slæbe muddret ind til søens kanter..

I år 1800 skrev oberstløjtnant Rosenberg om søen: "Langvaddam Sø er i den tid, jeg har kendt søen, og det er fra 1773, blevet meget tilgroet.

Grøften, der fører vandet derhen fra Islevmark, var i fordums tid en bred å. Selv midt om sommeren måtte præsten fra Brønshøj, når han skulle til Rødovre, lade sig sætte over af en båd. Men nu er grøften næsten tilgroet".

I 1801 skrev pumpevandsinspektørerne til vandkommissionen, at "søen er opfyldt til slusens bund, og kvæget optræder på den tørre bund, ligesom grise oproder bunden. Der er så lidt vand i søen, at ingen bør være i tvivl om, at den skal oprenses".

Kort over oprensning af Langvaddam Sø, nordre ende 1799.

SDA

DE STORE OPRENSNINGER

Først i 1826 tog man fat på at oprense søen. I efterårstiden arbejdede 80 mand med 30-40 vogne. Da arbejdet sluttede, var der bortkørt 62.312 vognlæs mudder.

I 1848 var søen igen mudret til. Der blev bortkørt 103.000 kubikfod mudder. Desuden blev der anlagt en grundsluse i bunden af Kongeslusen ved Damhuskroen. Hensigten med grundslusen var, at det udstrømmende vand skulle trække en del af mudderet med ud gennem Kongeslusen. Om det virkede efter hensigten, fandt man aldrig ud af.

I 1848-49 var der anlagt dæmninger rundt om søen og gravet skelgrøfter. Det medførte, at man kunne stemme søen højere uden at genere bøndernes marker i Vanløse og Rødovre. Desuden blev der udgravet et område i søen på 10 tønder land for at forøge Damhussøens kapacitet som vandbeholder.

Foruden at tjene til forbedring af vandforsyningen skulle den større vandmængde bidrage til oversvømmelsen af våde områder omkring København som hindring mod evt. angreb i forbindelse med krigen i Slesvig i 1848.

OPRENSNINGEN AF HARRESTRUP Å OG GRØNDALSÅEN

Beretningerne om oprensning af vandløbene er sparsomme. Om Harrestrup Å berettede en vandinspektør, at bønderne langs åen i tørkeperioder opstemmede åen for at få vand til deres kvæg. Det var en del af vand-

Grøndalsåens og Lygten Ås indløb i Ladegårdsåen.

KGB

inspektørernes opgaver at holde vandløbene i orden, så vandet kunne løbe frit ind til Københavns søer.

For Grøndalsåens vedkommende er der beretninger om, at pumpevandskompagniernes medlemmer i tørkeperioder fik anmodning om at stille folk til rådighed for oprensning af strækningen fra Peblingsøen til Langvaddam Sø. Det skete således i 1719 og 1727, hvor der var tørke i lang tid. I et tilfælde tog man Ålekisteslusen op for at den smule vand, der var i Langvaddam Sø, kunne løbe gennem åen til Peblingsøen. Man konstruerede endog en maskine, der kunne kaste vandet fra søen op i slusen. Da man ville demonstrere den for vandkommissionen, blev det imidlertid regnvej, og der var rigeligt vand. Eksemplerne illustrerer, hvor usikker vandforsyningen med overfladevand har været.

VANLØSE SLUSE – ÅLEKISTEN

Professorerne ved Københavns Universitet var ejere af Langvaddam Sø. Søen var rig på fisk, og deres hovedinteresse var at få godt udbytte af fiskeriet.

GRØNDALSÅEN FORBINDER LANGVADDAM SØ MED PEBLINGESØEN I 1570

Da bystyret i 1550'erne udbyggede Københavns befæstning, manglede man vand til voldgravene. Emdrup Sø kunne ikke levere mere vand, derfor undersøgte man mulighederne for at få vand fra andre søer i omegnen. Det viste sig, at Langvaddam Sø havde den største og lettest tilgængelige vandmængde.

I 1570 gravede kongens bønder en grøft mellem Ladegårdsåen og Langvaddam Sø. Den fik senere navnet Grøndalsåen. Ved Langvaddam Sø blev etableret en sluse, Vanløse Sluse, og en ålekiste. Tidligere var vandet fra Grøndalen strømmet ud i Langvaddam Sø, men den nye grøfts dybde var tilstrækkelig til, at vandet nu løb den modsatte vej til Ladegårdsåen og videre til Peblingesøen.

Vanløse Sluse og ålekisten blev fornyet i 1584. I forbindelse hermed blev dæmningen omkring slusen forhøjet og forstærket. Der blev sat et rækværk på dæmningen, som kunne stoppe fiskene, når vandstanden var så høj, at vandet løb over dæmningen.

Der var også en sluse i den sydlige dæmning ved den nuværende Roskildevej, men den var mindre. Formålet med dæmninger og sluser var at få mest muligt vand til København.

Udbygningen af fæstningsgravene fordrede mere vand til København. En højere vandstand i Langvaddam Sø var nødvendig for at hæve vandstanden i fæstningsgravene. I 1611 blev dæmningerne forhøjet.

I de følgende år pressede kongen på for at få professorerne til at betale for vedligeholdelsen af begge dæmninger. Men det ville de ikke være med til. Langvaddam Sø var vandreservoir for fæstningsgravene, og det måtte være kongens opgave at vedligeholde hele vandsystemet.

I 1619 blev der bygget et hus på Vanløse Mark til "vandkiggeren". Huset lå ved Vanløse Sluse og var bolig for opsynsmanden, der passede slusen. I perioden 1622-24 var man nået så langt med udbygningen af fæstningsgravene, at vandstanden skulle hæves 2 alen i hele vandsystemet. Kongen betalte for den sydlige dæmning, og professorerne betalte for, at Vanløse Sluses stibord blev hævet, så vandet kunne stemmes mere op. Grøndalsåen blev uddybet, så den kunne føre mere vand ind til byen.

VANLØSE SLUSES HOVEDFORMÅL BLEV AT LEVERE DRIKKEVAND

Da krigen 1658-60 var slut, sørgede kongen for, at dæmninger og sluser blev istandsat. Men interessen for fæstningsgravene aftog. Vandsystemet blev imidlertid opretholdt, fordi Emdrup Sø og Langvaddam Sø leverede drikkevand til København.

Allerede før 1650 havde der været mangel på vand i tørre somre. Det betød blandt andet, at vandmøllen ved Vester Port måtte stoppes for at man kunne opretholde drikkevandsforsyningen.

I 1656 slap møllejejerens tålmodighed op. Han skrev til kongen, at det var synd at sådan en god mølle skulle stå stille og navnlig fordi, byen havde brug for møllens produkter.

Kongen satte sine embedsmænd i gang med at finde en løsning. De undersøgte vandvæsenets udenværker, det vil sige søer, sluser og vandløb. Resultatet blev, at der var vand nok, men at styringen af opstemningen i den store vandbeholder, Langvaddam Sø, skulle være mere præcis.

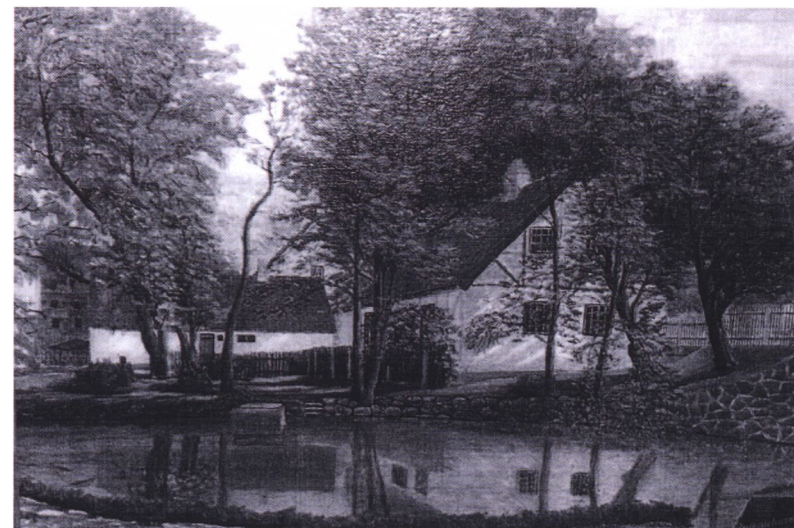
VANDSYSTEMET STYRES FRA VANLØSE SLUSE

Resultatet blev, at Vanløse Sluse kom til at styre vandstanden i en stor del af vandsystemet. Det fik uheldige konsekvenser for bønderne i Vanløse Landsby.

Allerede i 1656 hed det i instruktionen til embedsmændene, at både Emdrup Sø og Langvaddam Sø var ildesete af bønderne. Og da man undersøgte slusen ved Roskildevej, var den fjernet, så vandet kunne løbe frit igennem. Om Vanløse Sluse skrev man, at den skulle sikres med jernbolte og lås, så den ikke kunne fjernes. Tillige skulle den forhøjes, så vandstanden kom til passe med det nye mærke ved bredden nord for slusen.

BØNDERNE KLAGEDE OVER SLUSEN UDEN RESULTAT

Bønderne klagede over den højere vandstand, der forhindrede kørsel og fædrift på landsbygaden, så kvæget måtte drives gennem kornmarkerne til græsning. I 1672 synede vandmester Bent Knudsen og embedsmændene igen slusen og fandt, at den tværtimod at være for høj var en kvart alen

Ålekistehusene.

KM

for lav. Så slusens stigning blev derfor forhøjet. I 1673 berettes det, at der var en mangfoldighed af vand, der nedfaldt gennem den ødelagte sluse og nær havde taget dæmningen med sig. Bønderne havde altså selv lukket vandet ud.

I 1677 gik det helt galt. Vandet stod meget højt, og selveste præsten i Brønshøj, hr. Claus Nielsen, og en mand bemægtigede sig lås og lukke til slusen og åbnede den med stort vandfald. Det skete ved forårstid i stærk tø. Store vandmasser styrtede ind gennem Ladegårdsåen. Men profes-

sorerne foretog sig som sædvanligt ingenting. Efter en ny synsforretning i 1679 blev stighbordet forsynet med jernbeslag og skruer. Og nøglen skulle opbevares hos opsynsmanden.

Bønderne klagede igen deres nød og forlangte erstatning for mistet hø og avl.

DØDSSTRAF FOR AT ØDELÆGGE VANLØSE SLUSE

I 1681 var der igen høj vandstand, og 17. oktober indberettes til vandkommissionen, at "Vanløse Sluse, som nyligen er blevet repareret, er blevet spoleret af nogle gudsforladte mennesker ved nattetide, og hugget i stykker". Vandkommissionens formand skrev til kongen om sagen og anmodede om, at der på grund af denne sluses vigtighed for hele vandforsyningen måtte blive taget et kraftigt mandat for at hindre gentagelser. Og kongen bliver vred. Allerede 8. november udgik en kgl. forordning om sagen.

"Eftersom nogle onde og ugudelige mennesker har ruineret og fordærvet Vanløse Sluse her uden for vores kongelige residensstad København, og direktøren for det ferske vand haver ladet den istandsætte for samme vands opstemning til stadens nytte og gavn – da skal alle der herefter fordrister sig til at åbne eller fordærve denne sluse eller nogen anden af vandvæsenets sluser straffes på livet, eller efter forbrydelsens måde med livsvarigt fængsel og jern på Bremerholm."

Forordningen skulle oplæses 3 gange i de omliggende kirker og på tinge. Samtidig blev det bestemt, at der skulle ansættes en opsynsmand ved

Ålekistehusene, maleri ca. 1880.

VBA

Vanløse Sluse. En mand, der boede på Ladegårdsmarken, havde siden 1673 haft opsyn med dæmningerne og overfaldet under Roskildevej. Nu blev han ansat som opsynsmand ved Vanløse Sluse. Der blev allerede i 1682 bygget et hus til ham. Åbenbart gik det for hurtigt, for i 1685 måtte det have en gennemgribende reparation.

Efter den tid lod bønderne slusen i fred. I en beretning til vandvæsenet i 1692 indrømmes det, at vandet gør skade på bøndernes enge. Vandet opstemmes 10-12 tommer for højt i forårstiden, fordi slusen

ikke er bred nok til at sluge det vand, der strømmer til. Der blev sat en ny pæl, som vandet ikke måtte stige over efter 1. maj. Skete det alligevel, skulle sluserne straks åbnes. Efter denne indrømmelse fra vandvæsenet var der fred med bønderne.

ÅLEKISTEHUSETS BEBOERE BLEV OVERFALDET

I Ålekistehuset boede siden 1694 opsynsmand Niels Pedersen. Hans fredelige tilværelse blev i 1716 afbrudt af en voldsom oplevelse med nogle russiske soldater, som på det tidspunkt var indkvarteret i København, medens de ventede på at skulle deltage i den Store Nordiske Krig.

"Fire Moskovitter som passede heste på Hollændermarken (Frederiksberg) brød ved nattetide ind i hans hus. De slog vinduer og døre og vægge ind, bandt ham til en væv, og pryglede ham og hans gamle kone og stjal fra ham alt, hvad han ejede og havde. Det var 2 skjorter, et par bukser, 2 daler i penge, en halv otting smør og 4 brød, i alt vurderet til 10 rigsdaler".

Vandkommissionen godtgjorde ham de 10 rigsdaler og lovede, at huset ville blive sat i forsvarlig stand.

I vandkommissionens dokumenter findes også beskrevet en episode fra 1742, hvor uvedkommende trængte ind på vandvæsenets område ved Ålekistehuset.

Den kgl. falkonermester Werhagen og hans folk var trængt ind i opsynsmandens have, hvor de "nedtrådte hans gårde for samme steds under slu-

sen at applicere både vand og ruse til fiskeri og overskældte opsynsmanden, fordi han ikke efter Werhagens forlangende ville stemme vandet".

Det gav anledning til, at vandkommissionen skrev til falkonermesteren, at

"Altså have vi herved en for alle gang villet advare ham, at han og folk fra al fiskeri og andet uberettiget foretagende i de Stadens Vandvæsen tilhørende udenværker efterdags aldeles entholden**"

ellers ville han blive tiltalt efter Kgl. Majestæts lov og forordning.

Ålekistehusene luftfoto 1937.

KGB

* entholden = afholde sig fra

VEJENE OVER LANGVADDAM

Anlægget af Langvaddam i 1620-21 var en del af Christian IV's udvidelse af Københavns befæstning. Dæmningen havde et dobbelt formål, dels skulle der ved opstemningen af Harrestrup Å dannes et vandreservoir til byens fæstningsgrave og drikkevandsforsyning, dels skulle vejene mod Roskilde føres over den sumpede eng omkring Harrestrup Å. Udover dæmningen blev også anlagt en bro over Harrestrup Å og en sluse, der fik navnet Kongens Sluse.

Vejføringer fra København til Langvaddam 1730.

KGB

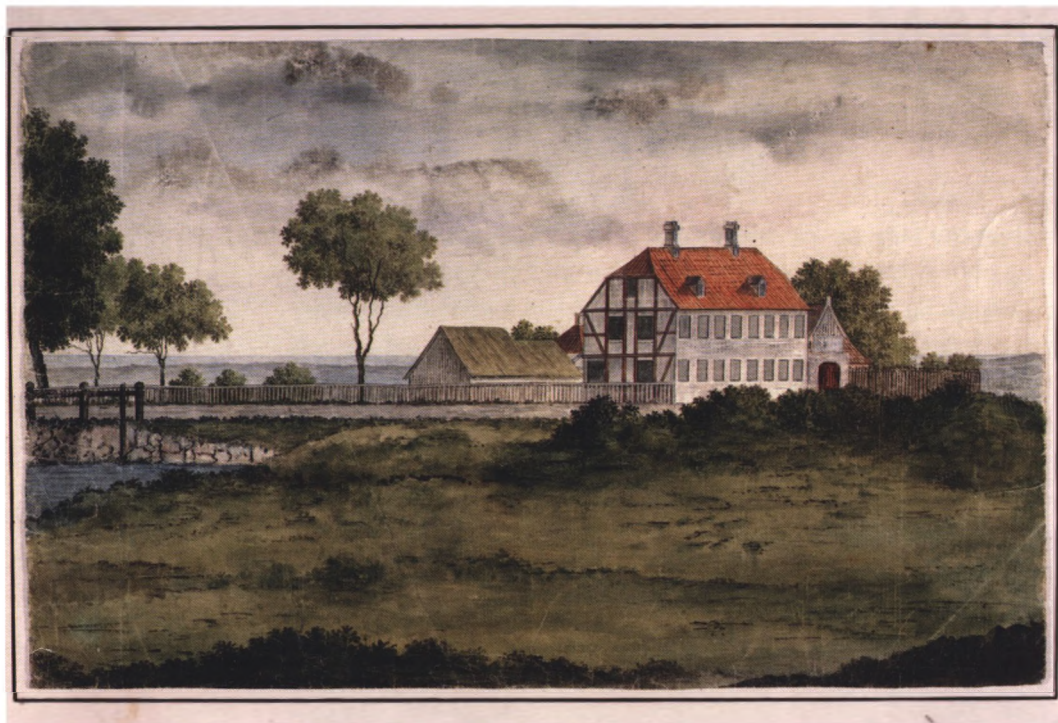
Ved åbningen førte to veje over dæmningen. Kongevejen, der var kongens og embedsmændenes særlige vej, var afspærret med porte, så den offentlige trafik ikke havde adgang. Ved Langvaddam var ansat en opsynsmand, der skulle passe portene til Kongevejen. Den anden vej var den offentlige alfarvej, beregnet til den almindelige trafik. De to veje mødtes ved Langvaddams sydøstlige hjørne og førtes sideløbende over dæmningen. Kongevejen udgik fra Vester Port og kom via den nuværende Gammel Kongevej direkte til Langvaddam. Alfarvejen gik gennem den nuværende Vesterbrogade, Rahbeks Allé og Valby Langgade til Langvaddam. Det fremgår af de samtidige kort.

DÆMNINGEN OG VEJENE BLEV IKKE VEDLIGEHOLDT

Da dæmningen og vejene var anlagt, gik staten i gang med at organisere vedligeholdelsen. Og her kom det dobbelte formål på tværs. Vandvæsenet ville godt vedligeholde Kongeslusen og broen, men var ikke villig til at vedligeholde dæmningens bolværk. Vejen ville de slet ikke have noget at gøre med.

Kongen satsede på at få dæmningen og vejene vedligeholdt af bønderne. I 1633 gav han lensmændene i Københavns Amt, Tryggevalde og Roskilde Amter ordre til, at bønderne skulle udbedre dæmningen og stenbroen. Men der skete ikke noget. Vejenes tilstand blev stadig ringere, og i 1638 skrev kongen igen til lens-

Damhuset, Damhuskroen, akvarel af Elias Meyer, 1795.

KGB

mændene om, hvorfor der ikke skete vedligeholdelse på dæmning og stenbro. Han havde selv netop kørt over dæmningen, og det var ikke nogen god tur.

DÆMNINGENS ØDELÆGGELSE UNDER KRIGEN 1658-60

Under krigen 1658-60 blev dæmningen gennembrudt og Kongeslusen ødelagt. Efter krigen satte kongen dæmning og sluse i god stand. Men

selv om enevælden blev indført i 1660, var det ikke muligt at få alle ordrer udført i praksis. I 1663 var stenbroen over dæmningen igen ufarbar, og bønderne fra Roskilde og Tryggevælde Amter fik ordre til at møde og sætte den i sand. Det gentog sig i 1668. Men ingen af ordrene blev udført.

I 1679 beskrev vandvæsenet, at dæmningen, hvor Kongens vej og landevejen føres over Harrestrup Å, var stærkt forfalden. Bolværket, der beskyttede dæmningen, og slusen trængte også til reparation. Vandvæsenet gik straks i gang med at istandsætte slusen, og kongen gav lensmanden ordre om, at bønderne skulle vedligeholde dæmningen. I 1680 var arbejdet på dæmningen ikke begyndt, så vandvæsenet skrev til kongen og anmodede om at få tømmer stillet til rådighed for at vedligeholde slusens omgivelser. Det fik de dog ikke, men lensmanden fik igen ordre til at lade bønderne udføre arbejdet.

Først i 1683 gik arbejdet med at forstærke dæmningen i gang. Det var et stort arbejde, som udførtes af soldater og ansatte hjælpere. Der blev brugt 1997 læs kampesten. Og få år efter, i 1686, blev der tilført yderligere 4-500 læs kampesten.

Kongeslusen og dæmningen var dog ikke sikret hermed. Både i 1688, 1699 og 1709 var søens pres mod dæmningen så stort, at vandet brød gennem slusen og førte dele af dæmningen med sig. I 1709 tog vandet en del af Kongens vej med sig. I 1715 besluttede man sig til at lægge en skrå stendæmning for at tage vandpresset. Men arbejdet blev ikke udført og herefter udskudt år efter år. Vejen blev først forbedret, da kongen i 1774 anlagde en ny kongevej.

DA LANGVADDAM SØ SKYLLEDE DAMHUSETS MØDDING I SØEN

Damhuset var bygget i 1621 som porthus for Kongevejen, og opsynsmanden passede også Kongeslusen. Langvaddam Sø var ikke nogen stabil nabo. I regnfulde år var der mere vand i søen end Kongeslusen og Vanløse Sluse kunne lade passere, og så blev omgivelserne oversvømmet. Damhuset lå lavt og så tæt på søen, at dens omgivelser blev oversvømmet med over 1 alen vand. Det skete flere gange og også i 1732, hvor vandet tog møddingen med i søen. Opsynsmanden klagede til vandvæsenet over skaderne på huset og omgivelserne. Vandvæsenet ville imidlertid ikke påtage sig noget ansvar for Guds vejr og himmelens regn. Når slusen nu havde været tilstrækkelig i 4 kongers tid, mente vandvæsenet ikke, at de kunne have noget ansvar for skaderne.

Derimod gav vandvæsenet besked om, at Damhusets mødding skulle flyttes længere væk fra søens territorium, så den ikke kunne føres bort af vandet og ud i Langvaddam Sø. "Sligt er skadeligt for denne stads pumpevand, og giver ækelhed for indvånere, som sligt ser". Og så var det i øvrigt i strid med Kgl. Majestæts forordning af 1681 om beskyttelse af byens ferske vand.

STATEN FORSØGTE IGEN AT SLIPPE FOR AT BETALE VEDLIGEHOJDELSEN

I 1744 fik stiftsamtmænd Gersdorff en god idé. Søens ejere, Københavns Universitet, der benyttede søen til fiskeri, skulle bidrage til vedligeholdelsen af dæmningen. Professorerne svarede, at det havde de aldrig gjort før, og at der ikke fandtes bestemmelser i deres papirer om, at dæmningen vedkom universitetet. Ålekisteslusen og dæmningen derved var deres, men landevejsdæmningen vedkom ikke dem.

Stiftsamtmænd gav imidlertid ikke op. Han skrev til kongen om sagen. Det samme gjorde professorerne. De gennemgik universitetets arkiver og beskrev, hvordan man siden 1561 havde ejet søen. Og konkluderede, at landevejen ikke kom universitetet ved. Og så syntes de, at vandvæsenet måtte være de rette til at forklare sagens sammenhæng.

Vandkommissionen forklarede, at det altid havde været bønderne, som vedligeholdt landevejen, medens slusen og broen over Harrestrup Å var vandvæsenets område.

Sagen endte med, at der blev udstedt et reskript til stiftsamtmænd om, at bønderne i Københavns, Tryggevælde og Roskilde Amter som hidtil skulle vedligeholde dæmningen.

I den efterfølgende tid skete der således ingen ændringer i vejenes tilstand.

OM DEN UFARBARE VEJ MELLEM KØBENHAVN OG ROSKILDE

Tidens humor kommer til udtryk i en anekdote:

”Da Carsten Niebuhr i 1767 kom hjem fra sin lange opdagelsesrejse til Ægypten, Arabien og Persien, modtoges han i audiens hos hoffet i København. Her spurgte da Arveprins Frederik ham, hvorledes nu vejene havde været i de mange lande han var kommen igennem.” Jo, deres kongelige højhed” svarede Carsten Niebuhr ”fra Arabien til Roskilde kunne det gå an, men fra Roskilde til København, var de ganske nederdrægtige”.

At landevejen fra Damhuset gennem Valby har været vanskelig passabel, viser også en udtalelse fra amtsforvalter Nis Hammeleff. Han skriver, at gamle folk, der har brugt vejen længe, ikke mindes, at den er istandsat. Det er kun sket ved særlige lejligheder, når et kongeligt ligtog skulle passere.

Amtsforvalterens udtalelse kom i anledning af, at landevejen skulle lægges om. Roskildevej skulle føres over Frederiksberg Bakke forbi slottet og i lige linje til Langvaddam. Det var et stort projekt, og staten var igen ude for at kræve penge ind til omkostningerne. Vandkommissionen blev pålagt at levere 180 kubikfavne kampesten til dæmningen. Efter protest blev mængden sat ned til 150 kubikfavne. Københavns Magistrat blev også pålagt at bidrage – og protesterede. Efter yderligere tovtrækkeri endte det med, at vandkommissionen leverede 76 kubikfavne sten.

DEN NYE ROSKILDEVEJ BETALTES MED BOMPENGE

Staten anlagde den nye vej i 1773-74. Da hverken København eller bønderne ville bidrage til vedligeholdelsen, opsatte staten en bom ved Damhuset. Der blev fra 1774 opkrævet bompengge for at benytte dæmningen og den nye vej. Ved siden af Damhuskroen lå til 1937 et hus med påskriften Damhusbommen. Det var her, trafikanterne betalte bompengge. Bønderne i Rødovre fandt hurtigt ud af at tage turen over Brønshøj via Slotsherrens Bro eller over Snyde Bro. Opkrævningen af bompengge blev ophævet i 1914.

Damhuskro og bomhus 1921.

KM

I UGEAVISEN POLITIVENNEN ER DER BESKREVET EN HÆNDELSE VED DAMHUSBOMMEN FRA 1826

POLITIVENNEN NR. 564

LØVERDAGEN, DEN 21DE OCTOBER, 1826

Forsendes med Posten, ifølge Kongelig allernaadigste Tilladelse.

Bøn om at faae en Kapsun* lagt paa Skillingsmanden ved Damhuusbommen

HØJSTÆREDE HERR' UDGIVER!

Saaere kjært var det for mig og vist med mig for Enhver, der elsker Retfærd, at læse i Deres ærede Blad de flere Anker over Skillingsmændenes Snyderier, i det Haab, at Sligt derved skulde hæmmes; – dette Haab bestyrkedes ei heller lidet, da jeg af Rygtet erfarede, at der på en slig Krabat, som rigtig nok skal have været af de slemme, vare bleven sat behørig Klemme; dog at den Enes Correction ei er advarende Eksempel for den anden hos dette Folkefærd, kan jeg desværre godtgjøre ved følgende Tildragelse.

Søndagen den 15de October kom jeg med tvende Bræddevogne kjørende til Damhuusbommen; her forlangte Skillingsmanden, der skinbarligen syntes at være, som man siger Bro'r til Broge, eller i Slægt med den "Slemme", 5 Skilling for den første Vogn, hvilke han og fik, nu forlangte han ligeledes 5 Skilling for den anden Vogn, hvorpaa jeg kjørte, dog da man gjorde ham Indvendinger, gav han straks saa meget Kjøb, at 9 Skilling kunde være nok for begge Vogne, eftersom de hørte sammen;

men da man eiheller fandt denne Betaling rigtig, og desaarsag, (da ingen Taxt, som dog nok er befalet, fandtes opslagen udenfor), forlangte at se noget Øvrigheds-Bud derfor, blev Personen reent balstyrig og skreeg, at han havde Lov til at hænge Taxt ud og til at lade være; hvis man vilde see Taxten, skulde man kun komme indenfor, da skulle han nok vise os den, og alt Dette fremførte han i en Tone, der, hvis hans Udvortes ei ligesaa meget, som hans Fremfærd, havde lignet den "Slemme", kunde have gjort en Enkelt betænksom, dog da vi vare flere gik vi ind til ham, for at se hans Taxt, eftersom vi ligesaa lidt vilde vægre os ved at give hvad anbefalet var, som havde Lyst til at blive taget ved Næsen; men efterat han længe havde rodet i nogle gamle Papirer, blev Resultatet, at han Intet fandt til Hjemmel for sin Paastand; og trøstede han sig da med, at han, om Aftenen, naar vi kom tilbage, nok skulde faae sine Penge.

Hvorledes han tænkte at faae i Mørke, hvad han ei kunde erholde ved høi lys Dag, veed jeg ikke, men for en Sikkerheds Skyld betalte vi ham de forlangte 9 Skilling. At Manden ellers har Luner, i Henseende til sine Fordringer, havde jeg samme Dag et Eksempel paa; thi da jeg om Eftermiddagen igjen kom kørende paa en Bondevogn, forlangte hans Fuldmægtig 4 Skilling af den, hvis den var fra Kjøbenhavn, men Herren som stod hos, sagde: "nei! Lad dem slippe med 2 Skilling" – Til Varsko for dem, som maae passere Damhuusbommen, beder jeg Dem at indrykke Ovenstaaende i deres Blad, da der derved maaskee tillige bliver en Denunciation** for vedk. Øvrighed, og kan foraarsage, at der bliver lagt en saadan Kapsun paa Skillingsmanden, at Lysten til Sligt i Fremtiden kunde forgaae ham.

*Kapsun = jerngrime til hestedressur

**denunciation = underretning, meddelelse

Aborre

FISKERI OG RØRSKÆR I DAMHUSSØEN

I 1651 fik universitetet for anden gang fuld rådighed over Langvaddam Sø. I Christian IV's regeringstid havde man helt glemt, at søens ejere var universitetets professorer. Det gik så vidt, at kongen ansatte en fiskevogter ved Langvaddam Sø i 1624. Efter Christian IV's død gjorde professorerne opmærksom på deres rettigheder.

PROFESSORERNE ANSATTE EN FISKER VED SØEN

Da professorerne havde fået deres ejendomsret bekræftet, ansatte de en fisker til at fiske for sig. Der blev fanget sudere, karruser, gedder og braseñ og det i betydelig mængde.

En tjener hentede hver dag fisken til deling. Den professor, der lagde køkken til delingen, fik den største lod. I 1660 ophørte det fælles fiskeri, og retten til at fiske blev givet til ærkebiskop Hans Svane, der indrettede søen til karpedam.

RØRSKÆRING MED I FORPAGTNINGEN

Efter nogle år blev Damhussøen forpagtet ud til embedsmænd. Hovedindtægten var fortsat fisk. Rørskær er første gang beskrevet i 1724. Det var forpagteren Peter Olsen fra Vanløse, der fandt ud af at skære rør ved siden af fiskeriet.

Men det brød bønderne i Rødovre sig ikke om. De havde altid betragtet rørene ud til det åbne vand som deres. Peter Olsen blev dømt til at betale sin indtægt 18 Rdl. tilbage. Senere vendte forholdet. Nu var det professorerne, der hævdede, at rørene var deres, og de gav forpagterne ret til at skære rør.

RETSSAGEN OM RØRSKÆR I LANGVADDAM SØ

Den første retssag mod bønderne tabte professorerne. De ankede dog afgørelsen til højere retsinstanter. I anledning af denne trætte lod rentekammeret i 1742 en landmålingskonduktør afsætte søens grænse efter flodemålet. Grænsen blev markeret med 2 alen lange pæle. Universitetets rektor deltog i opsætningen og sørgede for, at de blev anbragt til bøndernes fordel. Men de lod sig ikke formilde.

I 1745 gik 15 mand i flok og følge uden for grænsepælene og slog rør uden for deres ejendomme. Det følgende år kunne de også høste græs på dette område. Udbyttet blev vurderet til 71 Rdl. Bøndernes standpunkt var, at professorerne kun havde retten til at fiske. De havde aldrig dokumenteret, at de ejede hele søen. Efter landmålingen var der intet rørskær tillagt Rødovreboenderne, og P. Schoustruphs kort fra 1747, som stemte med landmålingsbogen, viste, at skelpælene ikke stod for langt oppe i engene.

Da sagen kom til højesteret i 1750, fremviste universitetet det 189 år gamle skøde fra 1561, hvoraf det fremgik, at de ejede hele søen. Dommen lød på, at bønderne skulle betale universitetet en erstatning på 60 Rdl. og yderligere 24 Rdl. i bøde til retten for unødigt trætte.

Professorerne fortsatte med at bortforpagte retten til fiskeri og rørskær for 60 Rdl. årligt. En af forpagterne videreforgtede rettighederne for 150 Rdl., så det har været en god forretning.

Situations Carte og Delineation over Rødoufre Tangvåd-Dams Søe

COPIE

TEGNET A: 1796 AF J. H. H.

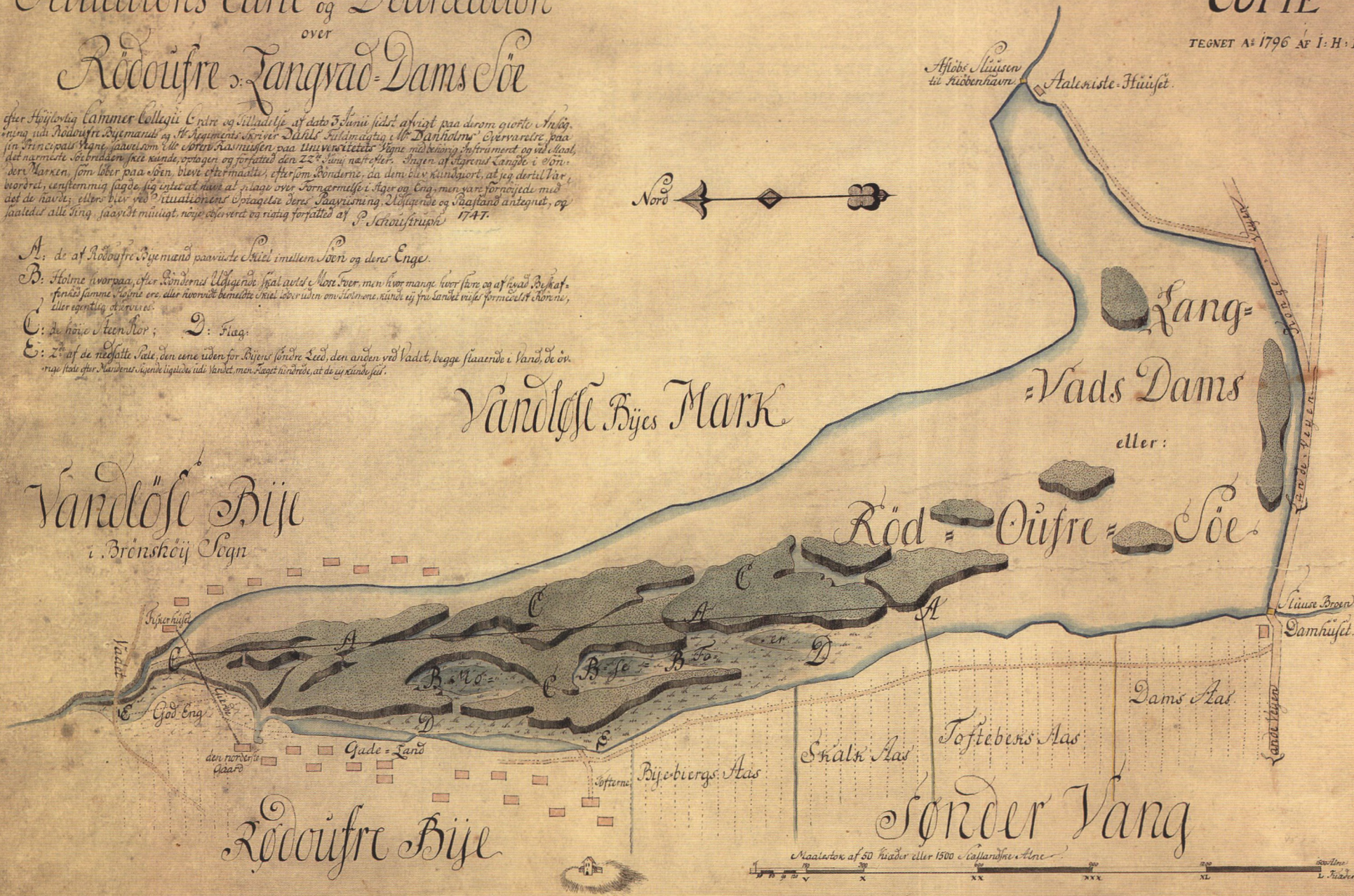
efter Højlovlig Læmmer Collegen Centre og Billadelste af dato 24 Junii sidst afvrigt paa derom giorde Ansøgning udi Rødoufre Bygemænds og H. Højremets Skriver Dalskilds Føllamænds og Mr. Danholm's Overvarende paa sin Principals Vegne saavel som alle eborne Rasmussen paa Livværdighed Vegne med den om Instru ment og vil slaal det nærmeste Sebrøden sine kunde, voptagen og forfatted den 22 Junii næst efter. Ingen af Stigens Lande i Sønders Marken, som løber paa den, blev eftermaalt, efter som Sønders, da den blev kundgjort, at jeg dertil var beordret, eenstemmig sagde sig intet at være al tilage over Fornæmste i Agur og Eng, men vare fornøjede med det de havde; eller blev ved Situationen's Optagelse deres Saavrisning Udlygende og Saavstand antegnet, og saaledes alle Ting, saavidt muligt, nøje observeret og rigtig forfatted af P. Schoustrup 1747.

- A: de af Rødoufre Bygemænd paavundte Skiel imellem Søen og deres Enge.
- B: Holme i vorraa, efter Rindernes Udlygende skal avde i Noer, men hvor mange hvor store og af hvad Beskaffenhed samme Holme ere, eller hvorvidt bemeldte Skiel løber uden om Holmene, kunde sig fra Landet vilje formælet chromne, eller egentlig observeres.
- C: de høje i teenlor; D: Flag.
- E: 2de af de nedfalte Væle, den ene siden for Byens søndre Leed, den anden ved Vædet, begge stauerede i Vand, de ovennævnte for Mandens, ligende ligelids udi Vædet, men saavel i indre, at de sig kunde se.

Vandløse Byes Mark

Vandløse Bije
i Brønshøj Segn

TEKSTEN PÅ P. SCHOUSTRUPHS KORT

Situations Carte og Delineation over Rödoufre & Langvad-Dams Söe efter Höylovlig Cammer Collegie Ordre og Tilladelse af dato 3 Junii sidst afviget paa derom giorte Ansøgning udi Rødovre Byemænds og Hr. Regiments Skriver Dahls Fuldmægtig og Ms Danholms Overværelse paa sin Principals Vegne, saavelsom Ms. Søren Rasmussen paa Universitetets Vegne med behørig Instrument og ved Maal, det nærmest Søebredden skee kunde, optagen og forfatted den 22de Juni næst efter. Ingen af Agrenes Længde i Sønder Marken, som løber på Søen bleve eftermaalte, eftersom Bønderne, da dem blev kundgjort, at jeg dertil var beordret, eenstemmig sagde, sig intet have at klage over Fornærmelse i Ager og Eng, men var fornøjede med det de havde; ellers ved Situationens Optagelse deres Paavisning, Udsigende og Paastand antegnet, og saaledes alle Ting, så vidt muligt, nøye observeret og rigtig forfatted af P. Schoustruph 1747

SIGNATUR

- A: de af Rødovre Bymænd påviste Skel imellem Søen og deres Enge
B: Holme hvorpå, efter Bøndernes Udsigende, skal avles Mose Foer*, men hvor mange, hvor store og af hvad Beskaffenhed samme Holme ere, eller hvorvidt bemeldte Skel løber uden om Holmene kunde ej fra Landet vises formedelst Rørene eller egentlig observeres.
C: de høje Stenrør
D: Flæg**
E: 2de (tvende) af de nedsatte Pæle, den ene uden for Byens søndre Led, den anden ved Vadet, begge staaende i Vand, de øvrige stode efter Mændenes sigende udi Vandet, men Flæget hindrede, at de ej kunde ses

* Mose-foer: Foderhø af ringe kvalitet

** Flæg: Større vandplanter med flade, sværdformede blade, især sværdlilje, kalmus og tagrør samt dunhammer.

VANDVÆSENET FORPAGTER SØEN

I 1769 ønskede Brand- og Vandkommissionen at overtage forpagtningen og fik den for 60 Rdl. for 20 år. I 1789 blev forpagtningen forlænget i endnu 20 år, denne gang for 65 Rdl. årligt. Efter 40 år som forpagtere overtog vandkommissionen i 1810 Damhussøen ved arvefæste mod en årlig afgift på 30 tdr. byg. Denne ordning fortsatte indtil den 1. januar 1921, hvor afgiften blev afløst.

LYSTFISKERI

Fiskeriet blev i lang tid forpagtet af brødrene Duus. Men vandvæsenets mere rationelle udnyttelse af søen skabte problemer for fiskeriet. Ved oprensningen i 1826 var søen tømt for vand, og de følgende år var der ikke mange fisk i søen. Det samme gentog sig i 1845 og 1848, hvor søen blev oprenset og uddybet.

Fra 1932 blev der sat fiskeyngel ud i søen i samarbejde med lokale fiskeforeninger. Fiskeriet gik efterhånden over til fritidsfiskeri, hvor de lokale fiskeforeninger solgte fiskekort, der gav adgang til at fiske i søen.

DAMHUSSØENS LYSTFISKERFORENING

Foreningen blev stiftet i 1932 med det primære formål at udsætte sund yngel i Damhussøen og regulere fiskeriet i søen. Efter en hård isvinter i 1962/63 anmodede foreningen sammen med Københavns Vandforsyning Danmarks Fiskeri- og Havundersøgelser om at foretage en undersøgelse af bestanden af fisk i Damhussøen.

Resultatet forelå i 1965, og det viste, at der trods den strenge vinter stadig var mange fisk i Damhussøen. Bestanden bestod af gedder, karusser, suder og brasen. Derimod fandt man ikke aborre eller ål, men det kan skyldes, at man på grund af alger i søen måtte bruge sommerruser ved fangsten af fisk til undersøgelsen.

VbA

DET RIGE UNDERVANDSLIV

Vandet i Damhussøen er i disse år klart og rent, hvilket bundbevoksning i søen er et godt tegn på. Der er en fin bestand af aborrer og gedder, og disse sørger for at holde bestanden af skaller nede, således at skallerne ikke æder det dyreplankton, der spiser algerne. Dette er medvirkende til, at Damhussøen ikke angribes af en al dominerende algesuppe, og at den

i perioder er overraskende klar. Damhussøen er et letpåvirkeligt økosystem. Den har en omkreds på 3,6 km og er ingen steder dybere end 3 meter. Den er dermed ikke en vandholdig sø, og den er derfor meget modtagelig ift. forurening, selv i små mængder. Men livet leves i Damhussøen, og er ligeså mangfoldigt som over overfladen.

En af
Damhussøens
mange gedder.

ABORRE

Der er ganske store aborrer i Damhussøen. Aborren er almindelig i danske søer og ses sjældent over 2 kilo, men i Damhussøen er der flere i denne vægtklasse, og i modsætning til mindre aborrer, der lever i flok, lever disse større aborrer gerne solo. Føden består af insektlarver, små krebs og fiskeyngel. Legen finder primært sted i april, hvor vandtemperaturen er mellem 7 og 8 grader, og 2 til 3 uger senere klækkes æggene.

GEDDE

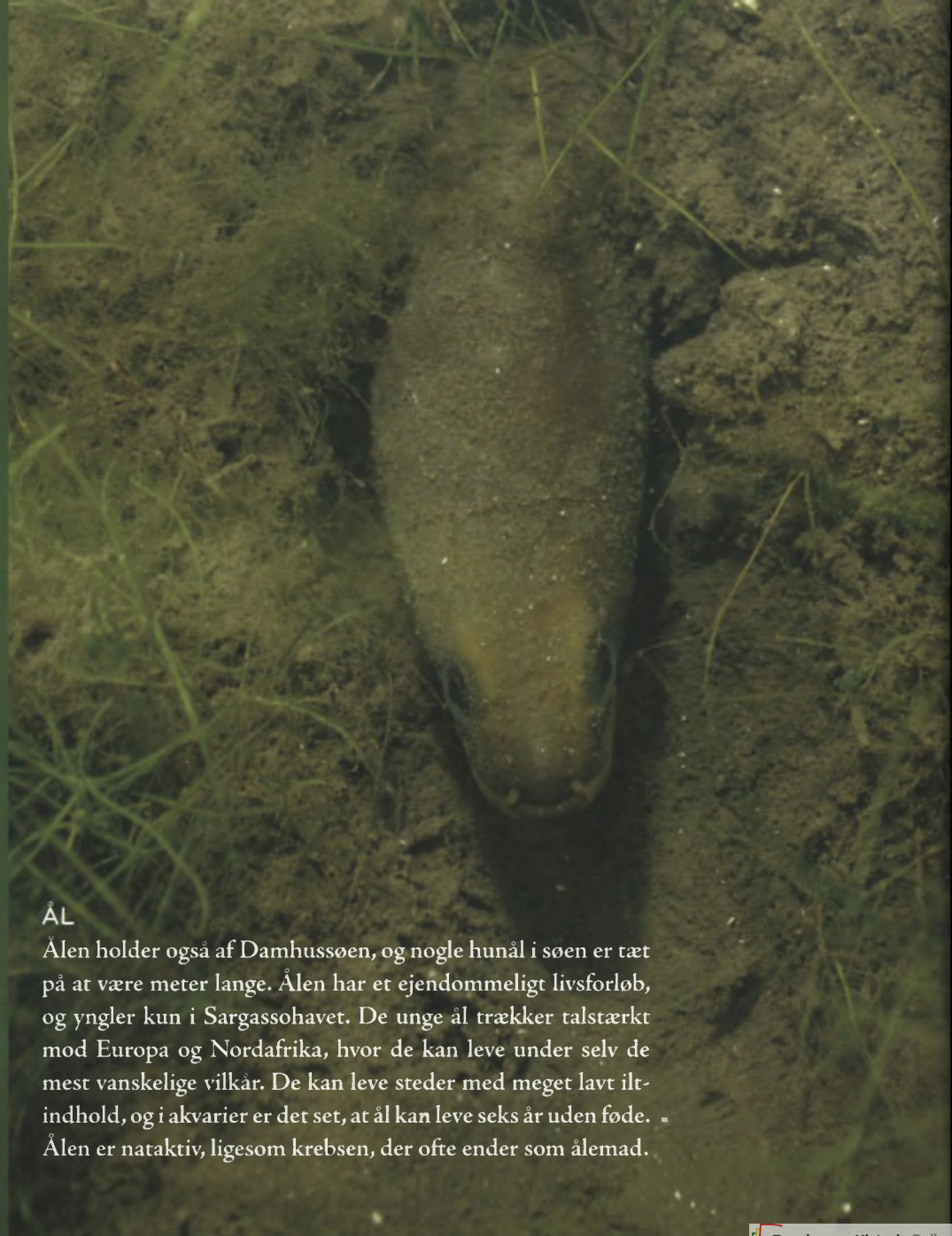
Gedden er som i de fleste andre søer kongen i Damhussøen, og den ses ofte langs vandkanten under de forskellige overfladebevoksninger, hvor dens evne til at ligge stille og afvente bytte er fascinerende. Den eneste trussel en voksen gedde har er mennesket som fisker eller som forurener, og i Damhussøen er begge dele en reel trussel, selvom fiskere er forpligtet til sætte gedder fanget i Damhussøen ud igen. Gedden lever af fiskeyngel, men har i sommermånederne også en del ællinger på samvittigheden, og en knap så årvågen andemor kan nemt gå vinteren i møde med færre ællinger, end hun havde ønsket. Hungedden kan blive ganske stor og er set op til 35 kg, men i Damhussøen er en gedde over 10 kilo ikke almindelig. Legen foregår ved 2-12 grader fra slutningen af marts til og med maj.

SUDE

Der er også en stor bestand af suder i Damhussøen, og nogle af disse er rekordstore, hvilket vil sige mellem 2 og 3 kilo. Suden tåler lavt iltindhold og er en hårdfør fisk. Hvis man spejder ud over Damhussøen fra Ålekistevej, kan der om sommeren ses mange Suder i overfladen. Suden lever af insektlarver, snegle og muslinger, og spiser især om sommeren. Om vinteren falder den i en slags vinterdvale, men er særdeles vågen, når legen finder sted i de varme måneder ved vandtemperaturer omkring 19-20 grader, hvilket forekommer mere behageligt end Geddens og Aborrens legeaftaler.

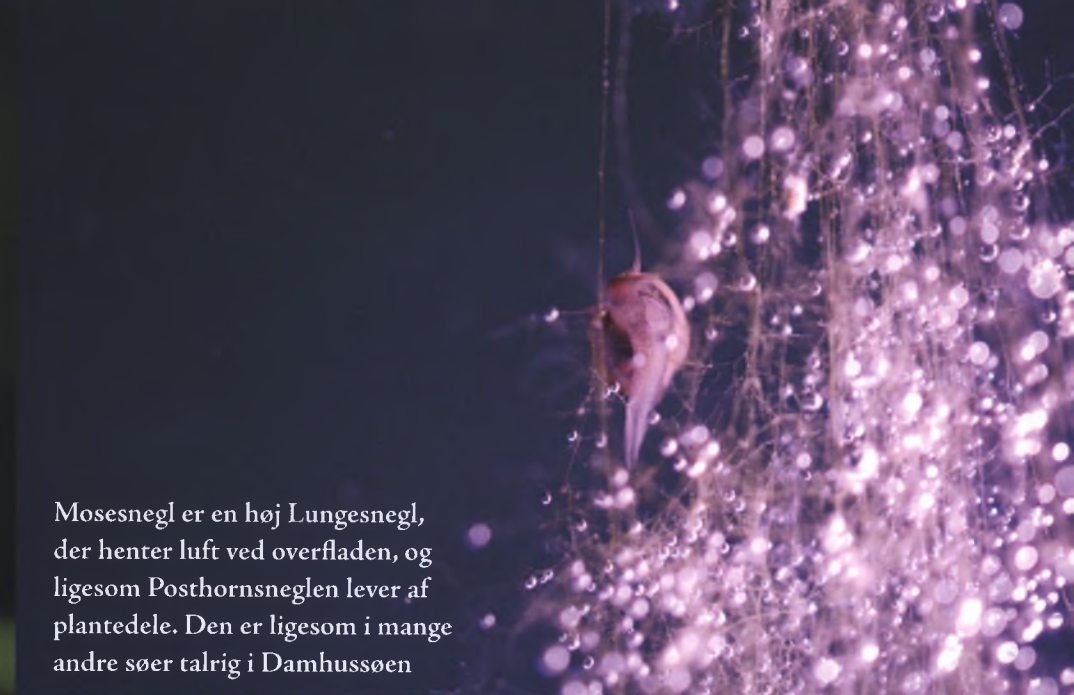

ÅL

Ålen holder også af Damhussøen, og nogle hunål i søen er tæt på at være meter lange. Ålen har et ejendommeligt livsforløb, og yngler kun i Sargassohavet. De unge ål trækker talstærkt mod Europa og Nordafrika, hvor de kan leve under selv de mest vanskelige vilkår. De kan leve steder med meget lavt iltindhold, og i akvarier er det set, at ål kan leve seks år uden føde. Ålen er nataktiv, ligesom krebsen, der ofte ender som ålemad.

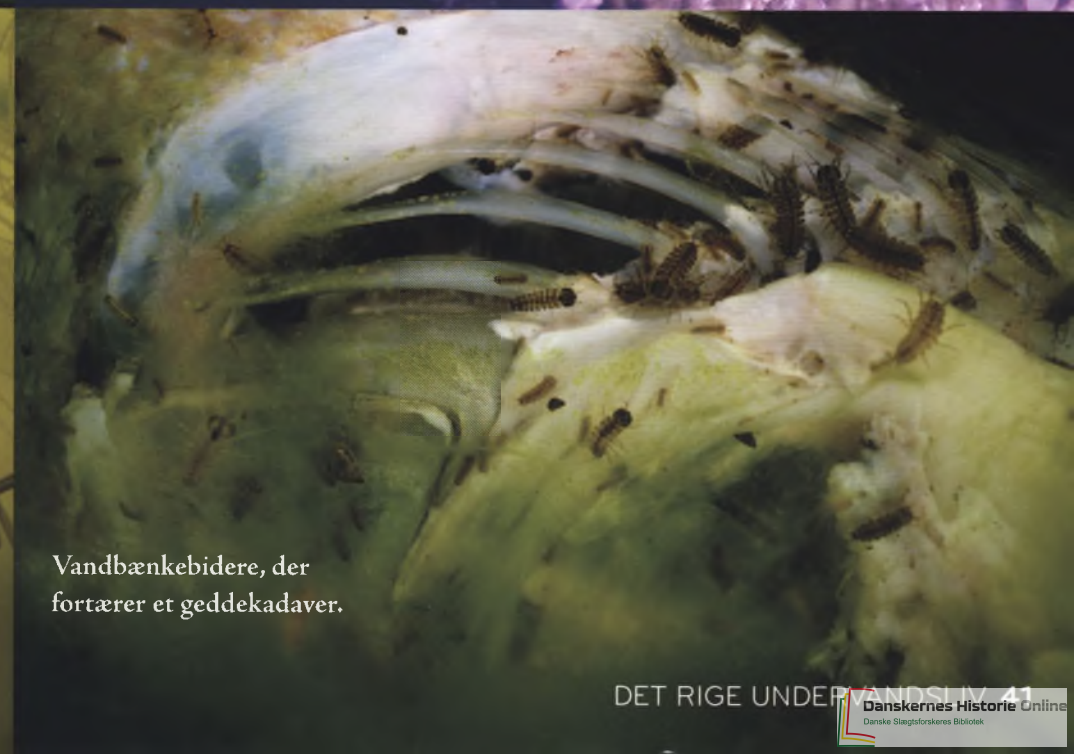
Posthornsnegl er en skiveformet Lungesnegl, der med mellemrum henter luft ved overfladen, og som lever af plantedele.

Mosesnegl er en høj Lungesnegl, der henter luft ved overfladen, og ligesom Posthornsneglen lever af plantedele. Den er ligesom i mange andre søer talrig i Damhussøen

Den røde vandmide er ganske almindelig i Damhussøen. Næsten ligeså almindelig som vandbobler.

Vandbænkebidere, der fortærer et geddekadaver.

KREBS

Det er lidt overraskende at møde krebs i Damhussøen. Krebsen kræver et relativt højt iltindhold, men krebsen i Damhussøen er formentlig en mere hårdfør art, der flere steder i danske søer har udkonkurreret flodkrebsen. En voksen hun vejer omkring 80-85 gram, hvorimod en voksen han vejer næsten dobbelt så meget. Krebsen udgør en del af føden for både ål, aborre og gedde, og derfor gemmer den sig om dagen i dybe huller og er for det meste kun aktiv om natten.

MODERNISERING AF VANDFORSYNINGEN

Drikkevandet, især pumpevandet, var fyldt med urenheder, der bundfældede sig, når vandet stod stille. I 1807 skrev professor Heinrich Callisen i sine fysiske og medicinske betragtninger over vandets kvalitet: "I fugtige tider er både springvandet og pumpevandet klart og uden lugt og smag, som vand bør være. Men i tørre tider og frost er vandet urent, ildelugtende og ildesmagende".

DEN NYE VANDKOMMISSION

I 1805 oprettedes en ny vandkommission. Det førte til, at Frederik VI i 1812 bestemte, at alle vandkompagnerne skulle nedlægges, og vandrenderne blev overdraget til Stadens Vandvæsen. Også brønde, søer, vandløb og sluser, der vedrørte vandforsyningen, blev overdraget til Kommissionen for Vandvæsenet. Samtidig blev det bestemt, at udgifterne til vandvæsenet skulle dækkes ved opkrævning af en skat på vand til husholdninger og erhverv. Dermed kom der en overledelse af forsyningen med fersk vand til København og et økonomisk grundlag for vandforsyningens udvikling.

VANDKVALITETEN VAR UTILSTRÆKKELIG

Københavnerne klagede over vandets kvalitet, og i perioder var der ikke tilstrækkeligt vand. Der var utilfredshed med, at vandet var urent og mudret, det drejede sig især om pumpevandet, der kom via Peblingesøen og Sortedamssø. Om sommeren blev vandet opvarmet i de indre søer, før det løb ind i byens vandrender, og det nedsatte i høj grad vandets kvalitet.

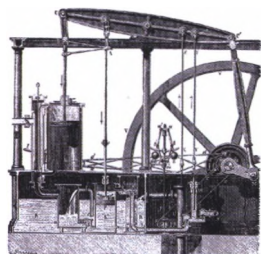

Gamle trævandrer og blybøjninger opstillet i Energi- & vandværkstedet

Vandrenderne bestod af udborede træstammer. De var nedgravet i byens gader og gårdspladser og førte vandet frem til husenes pumper.

I tidens løb var de blevet utætte. En del af byen var bygget på tidligere tiders renovation, så grundvandets stigen og falden medførte, at urent grundvand trængte ind i pumpevandet. Fra den overliggende stenbro såviede urent regnvand ned gennem jorden og ind gennem de utætte rør.

I vandvæsenet var man klar over vandrendernes ringe standard. Allerede fra 1827 førtes vandet fra Peblingesøen og Sortedamssøen gennem dæmningerne i 6,25 tommer jernrør til de 5 hovedrender i byen. I 1846 undersøgte man jernrørenes tilstand. Det viste sig, at de 300 alen "der har lagt i alle 18 år" ikke var beskadiget af rust.

IDEER TIL EN NY VANDFORSYNING

I 1844 fremsatte overinspektør Kabell et foreløbigt forslag til en anden vandforsyning i København. Hans hensigt var at oplyse befolkningen om, at vandforsyningen kunne blive bedre, og at det ville have vigtige fordele for alle.

Bedre fersk vand ville være en fordel for sundheden, og det ville medvirke til at "hæve moraliteten og hæmme drikfældigheden".

Han beskrev eksempler fra udenlandske byer, hvor vandforsyningen var moderniseret. Og han havde i udlandet også set retirader, hvor man ved at hæve et greb kan skylle alt bort, "det kaldes water closet – og det ligger 65 år tilbage i tiden".

I 1845 fremsatte Kabell forslag om et nyt vandværk, der med maskinkraft kunne pumpe vandet gennem jernrør ud til forbrugerne. I argumentationen beskrev han, hvordan urenhederne fra gaderne sivede ned gennem jorden og ind i vandrenderne. Han opfordrede vandkommissionen til at besigtige de nye vandanlæg i Hamburg og London. Og han skrev om drikkevandet, "at nationer som besad en tilstrækkelig grad af kultur, have gjort så store anstrengelser for at erholde dette vigtige næringsmiddel".

FORBEREDELSE TIL DET NYE VANDSYSTEM

I 1847 nedsatte Borgerrepræsentationen en kombineret komite til at give forslag om Københavns fremtidige forsyning med vand, gas og kloak.

Fra 1848 foretog vandvæsenet daglige målinger af vandforbruget. Det årlige vandforbrug til stadens 122.000 indbyggere blev opgjort til godt 18 mio tdr. Vandbeholdningen i Damhussøen blev opgjort til 80 mio tdr., og vandinspektør Colding konstaterede, at der var rigeligt vand til rådighed til at forsyne København. For at forøge Damhussøens kapacitet blev den sydlige del i 1848-49 oprenset. I samme periode blev der anlagt dæmninger og grøfter omkring søen, så vandet kunne stemmes yderligere op uden at oversvømme landsbyerne Rødovre og Vanløse.

NY TEKNOLOGI I VANDFORSYNINGEN

I august 1849 vedtog Borgerrepræsentationen komiteens forslag om at udskrive en præmiekonkurrence om den fremtidige vandforsyning.

I 1850 uddeltes præmierne. Vandinspektør Coldings forslag vandt 1. præmie. Forslaget var baseret på at anvende den nye teknologi. Drikkevandet skulle pumpes ud til forbrugerne i jernledninger, der kunne holde til et betydeligt tryk. Drikkevandet var som udgangspunkt overfladevand. Det nye var, at vandet, inden det blev pumpet ind i vandværket, skulle filtreres i store sandfiltre ved Sct. Jørgens Sø.

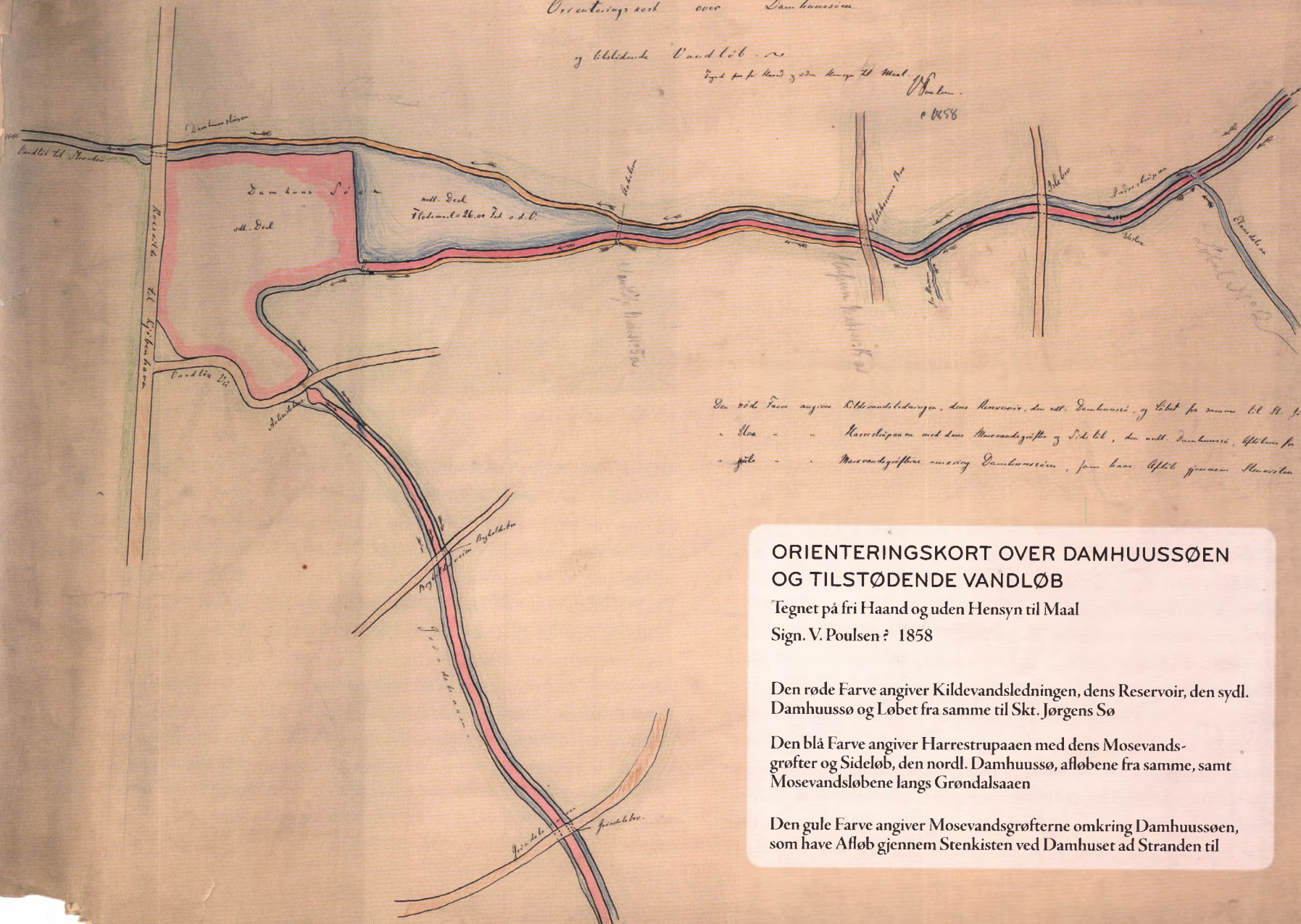
Vandet fra Damhussøen skulle ledes til Sct. Jørgens Sø, hvorfra det blev ført ind over sandfiltrene. Også vandet fra Peblingesøen skulle kunne bruges i Sct. Jørgens Sø. Damhussøen var som hidtil den store vandbeholder, der sikrede, at der var tilstrækkeligt vand på lager til at opretholde vandforsyningen i tørkeperioder.

Orienterings kort over Damhuussøen

og tilstødende Vandløb

Tegnet på fri Haand og uden Hensyn til Maal

1858

Den røde Farve angiver Kildevandsledningen, dens Reservoir, den sydl. Damhuussø, og Løbet fra samme til Skt. Jørgens Sø

- blå - " Harrestrupaaen med dens Mosevandsgrøfter og Sideløb, den nordl. Damhuussø, afløbene fra samme, samt Mosevandsløbene langs Grøndalsaen
- gule - " Mosevandsgrøfterne omkring Damhuussøen, som have Afløb gennem Stenkisten ved Damhuset ad Stranden til

ORIENTERINGSKORT OVER DAMHUUSSØEN
OG TILSTØDENDE VANDLØB

Tegnet på fri Haand og uden Hensyn til Maal

Sign. V. Poulsen ? 1858

Den røde Farve angiver Kildevandsledningen, dens Reservoir, den sydl. Damhuussø og Løbet fra samme til Skt. Jørgens Sø

Den blå Farve angiver Harrestrupaaen med dens Mosevandsgrøfter og Sideløb, den nordl. Damhuussø, afløbene fra samme, samt Mosevandsløbene langs Grøndalsaen

Den gule Farve angiver Mosevandsgrøfterne omkring Damhuussøen, som have Afløb gennem Stenkisten ved Damhuset ad Stranden til

PRØVEBORINGER VEST FOR DAMHUSSØEN

I 1840'erne var der foretaget prøveboringer efter grundvand vest for Damhussøen. De havde vist, at der var meget vand i undergrunden. Colding foreslog, at prøveboringerne blev udvidet med henblik på at skaffe rent grundvand, der kunne blandes med overfladevandet og være med til at hæve vandets kvalitet. I de følgende år blev prøveboringerne fortsat, og de bekræftede, at der var egnet grundvand til rådighed.

I 1853 var man så langt i planlægningen af det store projekt, at arbejdet kunne sættes i gang. Der blev ansat en engelsk ekspert til at følge arbejdet, hvis størrelse var enestående i København.

DAMHUSSØENS DÆMNINGER BEKLÆDES MED KLØVEDE KAMPESTEN

For Damhussøen og Harrestrup Å betød forslaget, at dæmningerne omkring søen skulle forhøjes, og der blev anlagt en tværdæmning, der afgrænsede den sydlige, dybeste del af søen. Harrestrup Å fik udløb i nordre Damhussø, også kaldet bagsøen, der havde afløb langs Rødovre til Kongeslusen ved Damhuskroen og videre til Kalvebod Strand.

Arbejdet med anlægget af dæmninger omkring den sydlige Damhussø var færdigt i 1852. Det viste sig hurtigt, at de småsten, der var udlagt på dæmningerne ikke gav tilstrækkelig beskyttelse af jordvoldene. Derfor blev dæmningerne i 1853 beklædt med kløvede kampesten. Det er disse sten, der stadig findes i Damhussøens glaciser.

Kildeåens udløb i Damhussøen .

KGB

BORINGERNE I HARRESTRUP ÅDALEN GAV VAND TIL KILDEÅEN

Boringerne efter vand i Harrestrup Ådalen gav gode resultater. I 1853 blev der vedtaget en lov om ekspropriation af jord til en kanal langs den østlige side af Harrestrup Å og nordre Damhussø. Kanalen, der blev kaldt Kildeåen, skulle føre kildevandet fra boringerne ved Harrestrup Å til den sydlige, inddæmmede del af Damhussøen. Kildevandskanalen begyndte ved den yderste boring ved Harrestrup og havde tilløb fra boringerne på strækningen. Ved Islev var der en sluse, hvor Harrestrup Ås vand kunne ledes ind i Kildeåen. Dette skete, når vandet i Harrestrup Å var rent. Kildeåens vand var som udgangspunkt en blanding af grundvand fra boringerne og overfladevand fra Harrestrup Å.

Snydebro 1930, Harrestrup Ås indløb i bagsøen.

KM

Til venstre i billedet er Kildeåen, der følges af Vanløsegrøften, som beskytter den mod indtrængning af markvand. Til højre er Harrestrup Å, der løber ind i bagsøen.

Når vandstanden var lav, løb Harrestrup Å midt i Damhusengen, hvor grøften er nu.

Der blev anlagt skelgrøfter langs grænserne til Vanløse og Rødovre. Grøfterne skulle opsamle regnvand fra markerne og føre det videre uden om Damhussøen.

I Grøndalsparken blev også anlagt en kildeå til at føre vandet ind til Sct. Jørgens Sø. Også her var kildeåen beskyttet af skelgrøft mod Frederiksbergsiden. Langs den nordlige side var det Grøndalsåen, der afledte markvandet fra nord.

Ændringerne omkring Damhussøen var allerede i gang, da den nye vandforsyning blev vedtaget. Skelgrøften langs Vanløse Landsby findes stadig og har forbindelse til Grøndalsåen, der midt i 1950'erne blev rørlagt.

Langs Rødovre blev anlagt en skelgrøft, kaldet Rødovregrøften, med afløb til Harrestrup Å ved Sortebro.

Rødovregrøften er stadig i funktion og oprensnes med mellemrum.

NYE VANDLEDNINGER I BYEN

ERSTATTER DE UDHULEDE TRÆSTAMMER

De gamle trærender til springvandet og pumpevandet blev erstattet af jernrør, så vandet kunne pumpes ud til ejendommene under tryk. Vandværket blev drevet af dampmaskiner med kulfyring. Det gav anledning til mange bekymringer, at vandforsyningen blev gjort afhængig af kulfyrede maskiner. Så ville man jo ikke kunne få drikkevand, hvis englænderne nægtede at levere kul.

DET NYE VANDVÆRK TAGES I BRUG I 1859

Sandfiltrene og vandværket var klar til brug i 1858, men det år var der tørke, så man turde ikke sætte det nye vandværk i gang af frygt for, at der ikke var vand nok. Man regnede med, at vandforbruget ville stige kraftigt med det nye anlæg. Da vandværket omsider kunne sættes i gang i 1859, viste det sig, at vandforbruget kun steg lidt, og der var ingen problemer med at skaffe vand nok.

Københavns Vandværk 1859.

KcB

Da den nye vandforsyning blev sat i drift, var der 155.000 indbyggere i København. I de følgende årtier blev der åbnet flere borer, og de åbne kanaler blev efterhånden erstattet med lukkede betonledninger og store jernrør. Der blev anlagt vandværk i Islev, hvor vandet blev luftet, inden det førtes videre til vandværket i Studiestræde.

LOV OM BESKYTTELSE AF DRIKKEVANDET

I 1857 blev der indført en lov om, at grundejerne skulle betale for drikkevandet. Samtidig indførtes en lov om beskyttelse af vandvæsenets anlæg. Kildevandet løb i åbne kanaler og oplagredes i Damhussøen. Derfor var det vigtigt at beskytte disse anlæg mod tilstrømning af vand fra omgivelserne. Skelgrøfterne var beregnet til at aflede regnvandet fra markerne. Det var forbudt at udlede kloakvand i skelgrøfterne og i Harrestrup Å og Grøndalsåen.

Vandvæsenets ejendomme, søen og Kildeåen blev i 1858 markeret med skelpæle. Mange af skelstenene findes stadig i området og er nu kulturhistoriske spor. Skelstenene står ved stien rundt om Damhussøen og i Grøndalsparken. Enkelte skelsten står i skellet til villahaverne mod Vanløse.

KØBENHAVNS VÆKST UDFORDRER VANDFORSYNINGEN

Den nye vandforsyning var forberedt på, at vandforbruget ville stige med vandets højere kvalitet og lettere tilgængelighed. Desuden voksede antallet af indbyggere i København kraftigt.

NYE BORINGER I OMRÅDET VED HARRESTRUP Å GAV TILSTRÆKKELIGT VAND

Vandforsyningen var fra 1859 baseret på en blanding af overfladevand fra Harrestrup Å og fra kilderne i Harrestrup Ådalen. Det viste sig hurtigt, at kilderne kunne yde mere, når vandet blev pumpet op med maskinkraft. Der blev åbnet nye borer i takt med, at behovet for vand steg. Samtidig gik vandvæsenet i gang med at finde nye muligheder for at få vand til byen.

I 1875-76 undersøgte man muligheden for at købe Furesøen. Her var vand nok til meget lang tid. Men afstanden til byen var stor. Inden man nåede at beslutte sig, fik vandvæsenet tilbudt at købe Sønder sø i Hareskoven. Den var meget mindre end Furesøen, men den havde som Gentoft Sø kilder i selve søen. Boringer ved søkanten gav godt vand i store mængder, og der blev anlagt en ledning til Kildeålbødet ved Harrestrup Å.

Med de righoldige kilder ved Sønder sø blev der mulighed for at forsyne københavnernes med kildevand. Det krævede en tilpasning af vandsystemet. I perioden 1877-84 blev Kildeåen fra Harrestrup til Islevbro erstattet af en betonledning. Derved opnåede man at sikre kildevandets kvalitet og opnåede en sikker passage af Vestvolden.

Fra 1886 påbegyndte vandvæsenet en systematisk kortlægning af vandforekomsterne i Københavns omegn. Den er i tidens løb tilendebragt, således at der er en fuldstændig oversigt over mulighederne for at udvinde drikkevand i området.

Det svageste område i forsyningssystemet var herefter indløbet til byen. En stor del af vandet løb ind gennem Peblingsøen, fordi ledningen direkte til Sct. Jørgens Sø efterhånden havde for lille kapacitet. Det åbne løb gennem Ladegårdsåen blev erstattet af en betonledning, der førte direkte til filtergrundene ved Sct. Jørgens Sø.

ALT DRIKKEVAND KOMMER FRA KILDERNE EFTER 1892

I 1890 blev der udstedt en lov, som gav mulighed for at ekspropriere jord til vandforsyningsanlæg. Derved blev det muligt at forlænge betonledningen over Vanløse bys jorder til Slotsherrens Bro. Betonledningens vej gennem Vanløse kan følges på kortudsnittet. Den kommer fra Krogebjergparken og Tudskærvej. Herfra tager den retning mod Bygholmvej, idet den følger skellet mellem husene på Lyngholmvej og Vanløse Byvej. Fra Bygholmvej har den retning mod Apollovej og krydser Jernbane Allé ved Tustrupvej og når Katrinedalsvej under porten i Andelsboligforeningen Katrinedals ejendom. Det videre forløb går under Apollovej og Grøndalsparken.

Den sidste strækning af den åbne Kildeå nord for Slotsherrens Bro blev lagt i rør omkring år 1900.

DAMHUSSØEN BLEV RESERVEBEHOLDER INDTIL 1923

Damhussøen var den store vandbeholder i drikkevandssystemet frem til 1892, hvor drikkevandet fra kilderne i Harrestrup Ådalen var lagt i rør. Det nye vandværk og boringerne i Harrestrup Ådalen var en væsentlig forudsætning for, at København kunne vokse fra 155.000 indbyggere i 1859 til 430.000 indbyggere 50 år efter.

Frem til 1923 var Damhussøen reserve for drikkevandsforsyningen. Derefter leveredes industrivand frem til 1980, hvor papirfabrikken på Nørrebro blev nedlagt. Der var stadig forbindelse via Grøndalsåen til Peblingesøen, således at der efter behov kunne føres vand fra Damhussøen til de indre søer. Denne forbindelse findes også i 2010, men er i de senere år kun benyttet i ringe omfang.

Port på Katrinedalsvej over vandledning.

Da betonledningen til drikkevandet var etableret på hele strækningen til filtergrunden ved Sct. Jørgens Sø, blev tilløbet til Damhussøen tilpasset den nye situation. Vandtilførslen til Damhussøen blev dirigeret fra en sluse ved Islevbro, hvor vandet blev fordelt til henholdsvis Kildeåløbet til Damhussøen og Harrestrup Å, der løb gennem bagsøen og via gennem Kongeslusen til Kalvebod Strand.

Ved anlæggelsen af Vestvolden i 1888 til 1890 blev der behov for vand til den store voldgrav. Det blev klaret ved at bygge en pumpestation, der pumpede en del af Harrestrup Ås vand op i voldgraven. Vandmængden til Damhussøen fra Harrestrup Å er derfor mindre, end den var i tidligere tider. Harrestrup Å blev ført under voldanlægget, og underføringen kunne lukkes, således at vandet fra Kagsåen og Harrestrup Å kunne oversvømme Kagsmosen som en del af forsvarsværket.

BAGSØEN FÅR SLUSE VED SORTE BRO

I 1921 flyttede vandvæsenet Kongeslusen ved Roskildevej til bagsøens sydvestlige hjørne nord for Sorte Bro. Slusen ved Roskildevej ændredes til at være et gennemløb for Harrestrup Å under vejen.

Slusen ved Nordre Damhussø 1922.

KM

BYUDVIKLINGEN OMKRING HARRESTRUP Å

I 1898 vedtog Københavns Borgerrepræsentation at igangsætte en planlægning af vandafledningen, kloakkerne, i de tilgrænsende kommuner. Byudviklingen her var i gang, og der var forhandlinger om at indlemme Valby, Brønshøj, Husum og Vanløse, samt Sundbyerne i Københavns Kommune.

De små sognekommuner havde ikke den nødvendige administration og økonomi til at håndtere en stor byudvikling.

AFVANDINGSPLANEN FRA 1902

Afvandingsplanen for København og de indlemmede områder var færdig i 1902. Forslaget inddelte København i 5 områder. Bydelene omkring Grøndalsparken og Harrestrup Å var det største område. I dette område indgik foruden bydelene i København, dele af Frederiksberg, Hvidovre, Rødovre og Herlev.

Realiseringen af planen begyndte i 1904 med anlæggelse af Brønshøj-Vanløse hovedkloakken gennem Grøndalsparken, syd om Damhussøen og gennem Vigerslevparken til udløb i Damhusåen lidt nord for Vestbanen. Samtidig anlagdes en stor kloak fra Tyborøn Allé via Rødtjørnevej med tilslutning til Brønshøj-Vanløse hovedkloakken ved Damhussøen.

Kloakvandet i Damhusåen medførte efterhånden betydelige lugtgener i områder af Hvidovre og Vigerslev. Da bebyggelsen af området i 1920'erne nåede til Vigerslev og Hvidovre, voksede klagerne. De hygiejniske ricisi var meget omfattende, og kommunen gik i gang med at løse problemet.

HUSUM-RØDOVRE KLOAKKEN

Der blev udarbejdet et projekt til en rørledning langs Damhusåen fra udløbet nord for Vestbanen til Kalvebod Strand. I den forbindelse skulle der etableres et rensningsanlæg ved Damhusåens udløb til at behandle spildevandet. I projektet indgik, at rørledningen skulle aflastes til Damhusåen, når kloakledningen blev overfyldt med regnvand. Damhusåen skulle derfor reguleres og forsynes med betonbund og flisebeklædning af siderne for at den kunne fungere som hjælpekleak.

Projektet indeholdt også forslag til en senere forlængelse af rørledningen mod nord langs Harrestrup Å til Vanløse, Rødovre og Husum.

Projektet blev behandlet af en landvæsenskommission, som skulle fordele udgifterne på grundejerne. Det viste sig at være en langvarig proces, fordi grundejerne i Vanløse-Brønshøj distriktet allerede i 1904 havde betalt bidrag til Brønshøj-Vanløsekloakken i Grøndalsparken. Først i 1933 havde man fundet en løsning, der fordelte udgifterne på en måde, som tog tilstrækkeligt hensyn til de grundejere, som allerede havde bidraget til områdets kloakering.

I 1933 vedtog Borgerrepræsentationen at påbegynde arbejdet, og i samme projekt indgik rensningsanlægget ved Damhusåens udløb ved Valbyparken.

Få år efter var bebyggelsen i Rødovre og Vanløse omkring Harrestrup Å så omfattende, at det var nødvendigt at stille forslag om etablering af Husum-Rødovre kloakken i forlængelse af hovedkloakken langs Damhusåen. Denne udbygning blev gennemført i årene 1937 til 1939.

HARRESTRUP Å SOM OVERLØBSRENDE

I 1930'erne besluttede man at tørlægge nordre Damhussø, bagsøen, ved at føre Harrestrup Å ind i Kildeåens løb og tværs over Damhusengen. I den forbindelse blev Kildeåen langs Vanløse uddybet. Derved kom Harrestrup Å til at ligge lavere end vandoverfladen i Damhussøen, og der blev i 1938 bygget en pumpestation til at løfte vandet op i søen. Ved pumpestationen var der et bassin, hvor vandet fra Harrestrup Å kunne bundfælde urenhederne, inden det blev ført over i Damhussøen.

I 1939 overdrog vandvæsenet Damhussøen og den afvandede bagsø til Stadsingeniørens Direktorat med henblik på, at området skulle anvendes til sports- og friluftsmål. Nogle få år tidligere var der af Dansk Byplanlaboratorium fremsat en plan om at etablere et stort grønt område i Københavns vestegn, dels langs grænsen til Københavns Kommune, dels ved at åbne Vestvolden.

Pumpestationen i Damhusengen.

Denne plan "Københavns omegns grønne områder" blev retningsgivende for indretningen af de grønne områder rundt om København, selvom den aldrig blev vedtaget af ansvarlige organer.

Uddybningen af Damhusåen og Harrestrup Å fra Kalvebod til Vanløse Byvej blev udført 1940 til 1946. På grund af cementmangel under 2. verdenskrig og i årene derefter blev projektets cementbund og flisebelægningen af siderne udført senere. Det var færdigt i 1969.

Strækningen langs Damhussøen fra Damhuskroen til Vanløse Byvej blev udsat flere gange, fordi man frygtede, at Damhussøen ville gennembryde dæmningen på strækningen mellem Damhuskroen og Sorte Bro. Endnu i 1960 var dette stykke ikke udført.

Den 600 meter lange strækning fra Vanløse Byvej til Jyllingevej blev påbegyndt i 1959. Her kunne man benytte sig af Rødovregrøften til i det daglige at føre vandet forbi arbejdsstedet. Men i regnvejrperioder måtte man åbne det sædvanlige løb i Kildeåen.

Arbejdet blev udført som beskæftigelsesarbejde, derfor skulle der en særlig tilladelse til for at kunne bruge gravemaskiner. Man fik dispensation fra arbejdsministeriet, så betonbunden og de første sten på siderne blev lagt i den tørre periode. Resten af flisebelægningen blev så udført senere uden brug af maskiner. Der blev anlagt et flisestøberi ved Tværdæmningen, hvorfra fliserne blev kørt ud til arbejdspladsen.

Af beretningen om arbejdet fremgår, at arbejdskraften ikke var den mest velegnede til arbejdet. Det var folk med vidt forskellig baggrund, der fik arbejdet anvist af arbejdsformidlingen. Ledelsen af arbejdet

Overløbsværk ved Sorte Bro.

har åbenbart haft besvær med at få projektet udført i en tilfredsstillende kvalitet. Da opgaven var løst, skrev en af ingeniørerne i en artikel: "Arbejdet har i øvrigt været stærkt hæmmet af manglen på blot nogenlunde kvalificeret arbejdskraft".

I 1968 blev der anlagt en hjælpe kloak til aflastning af Husum-Rødovre kloakken. Den er nedgravet i Damhusengen nær grænsen til Rødovre. Den skulle forhindre, at kloaksystemet under normale forhold sendte kloakvand ud i Harrestrup Å. Kloakkernes overløbsværker findes bl.a. på begge sider af Sorte Bro ved Rødovre.

FORSINKELSES-BASSIN UNDER DAMHUSSØEN

I 1976-77 blev der anlagt et forsinkelsesbassin i Damhussøen langs Peter Bangs Vej. Bassinet er en betonkasse i størrelsen ca. 2x3 meter. Det ligger fra Ålekistevej under Damhussøen og Roskildevej og gennem Vigerslevparken til Vestbanen. Samtidig blev der udført en hjælpe kloak for Vanløsekloakken. Den er nedgravet i Ålekistevej fra Hyltebjerg Allé til Peter Bangs Vej.

Udgravning til forsinkelsesbassin i Damhussøen 1977.

RL

Ved anlæggelsen var arbejdspladsen i søen tørlagt bag en dæmning fra Ålekistevej til Roskildevej. Da arbejdet var færdigt, viste det sig, at den store rørskov langs Peter Bangs Vej ikke blev retableret. Der blev i stedet anlagt et lavvandet område omkring en nedgang til det undersøiske bassin. Det er ikke siden lykkedes at få genskabt rørskoven og dens rige fugleliv.

REKREATIVT OMRÅDE

Den hurtige og delvis planløse byudvikling i Københavnsområdet efter indlemmelsen af Brønshøj, Vanløse og Valby i 1901 var medvirkende årsag til, at et udvalg, nedsat af Foreningen til Hovedstadens Forskønnelse, i 1936 fik udarbejdet et forslag af Dansk Byplanlaboratorium om Københavnsegnens grønne områder.

KØBENHAVNS GRØNNE AFGRÆNSNING

I byplankonkurrencen i 1909 om bebyggelsen af de indlemmede områder var der allerede peget på, at de grønne områder ved byens grænse mod vest og nord kunne udvikles til et sammenhængende bælte af arealer til rekreative formål og friluftsliv.

Byplankonkurrencens forslag var medvirkende til, at Københavns Kommune havde forberedt parkbæltet ved jordkøb langs Kagså, Harrestrup Å og Damhusåen. Stierne gennem området var allerede tilgængelige for offentligheden i 1930'erne.

I Byplanlaboratoriets forslag fra 1936 om Hovedstadsegnens grønne områder gjorde man opmærksom på, at der manglede strammere regler for, hvor tæt på parkerne der måtte bygges. Man ville gerne have haft en bebyggelsesgrænse på 50 meter rundt om parkerne.

Først da man så virkningen af en ny fleretagers ejendom på hjørnet af Hvidovrevej og Roskildevej nær ved Damhus Torvet, gik det op for borgerrepræsentanterne, at en husrække langs Roskildevej som baggrund for Damhussøen var en byplanmæssig fejltagelse. Huset er siden revet ned, og på det eksproprierede areal er der bygget lave parcelhuse, som ikke generer udsynet.

I dag er Damhussøen og Damhusengen en del af et regionalt parksystem med stiforbindelser til Vestvolden og Hareskoven mod nord og Hvidovre Strandpark og Valbyparken mod syd. Cykelstierne indgår i et net af cykelruter gennem Københavnsejnen.

Parkområderne er anlagt i perioden 1936 til 1945 under ledelse af Københavns stadsgartner Jacob Bergmann. Hans hovedprincipper var at anlægge stier, hvor det kunne ses, at folk i forvejen havde dannet en trampesti. Cykel- og gangstierne blev anlagt adskilt, hvor det var muligt. Ellers blev stierne markeret med en stribe brosten i asfalten. Den eksisterende værdifulde bevoksning af fuldkronede træer blev bevaret, og hvor der var behov for plantning, anvendtes danske vildtvoksende arter af træer og buske. Langs stierne skulle være et tæt hegn, der holdt omverdenens indtryk ude. Ind mod parken var et filigran af træer og buske, imellem dem var der udsyn til store plæner eller vandflader. I parken skulle der herske ro til afslapning og rekreation. Områderne til friluftsliv bestod i klippede græsarealer, fodboldbaner og legepladser.

LANDSKABET VED DAMHUSSØEN, NATUR OG KULTUR

Landskabet omkring Damhussøen var i 1850'erne præget af bøndernes marker. Der var ikke læhegn omkring markerne, så landskabet var åbent. Kun ved de to landsbyer, Rødovre og Vanløse, var der en bevoksning med piletræer.

I vandvæsenets jubilæumsskrifter er beplantningen på dæmningerne ikke omtalt. Tidligere skoleinspektør på Vanløse Skole, Viktor Pedersen (1899-1977), fortæller i sine erindringer, at man omkring år 1900 talte om Tværvolden, i dag kaldes den Tværdæmningen, og Granvolden, der er dæmningen fra Ålekistevej til Tværdæmningen.

Ved at se på fotografier og malerier fra begyndelsen af 1900-tallet kan vi danne os et indtryk af, hvordan der så ud, og hvornår der er blevet plantet.

DÆMNINGEN FRA ÅLEKISTEVEJ TIL TVÆRDÆMNINGEN - GRANVOLDEN

På fotoet af Ålekistevej i snevej ses det, at træerne i 1895 havde en betydelig størrelse. Dæmningerne er nok beplantet kort tid efter, at Damhussøen blev vandbeholder for den nye vandforsyning i 1850'erne. På billedet ses nåletræer på Granvolden. I tidens løb er de blevet erstattet med piletræer og andre løvfældende træer. I dag består træerne på dæmningen af flere arter løvtræer. De gamle nåletræer er væk, pilestammerne er skåret ned, og ask og el er nu dominerende.

Nær ved Ålekistevej var der en bådebro, som er motiv for en platte fra isenkræmmer Klæning på Ålekistevej. Plattens motiv er tegnet i 1976 af

Isfiskeri på bådebro.

KGB

Jørgen Lindhardt, der boede sine første 22 leveår på Ålekistevej, og søn var en meget stor del af hans liv.

I glaciset kan man endnu se stentrappetrinene, der førte ned til broen, selv om træernes rødder har vredet dem ud af deres oprindelige placering. Tæt ved findes den første skelsten på strækningen til Tværdæmningen. Den har nummer XIV (14). Skelstenene står langs gangstien hele vejen til Tværdæmningen. De blev anbragt i slutningen af 1850'erne, da vandvæsenet var færdig med at anlægge Damhussøen som vandbeholder. Skelstenene er kulturhistoriske spor, der bør bevares.

Efter pynten, hvor dæmningen drejer mod nord, er der nogle af de gamle pilestammer tilbage.

I træerne holder den korttåede træløber til, så der er ofte ornitologer på udkig efter fuglene, der ubesværet bevæger sig op og ned ad de store stammers knortede bark.

Grøften i skellet til haverne har fra gammel tid navnet Vanløsegrøften. Den løb hele vejen fra Jyllingevej ved siden af dæmningen for at kunne bortlede det vand, der siver ud fra søen. Ved Ålekistevej har

Damhusdæmningen – Granvolden.

den afløb under vejen til den lille sø i anlægget ved krydset Ålekistevej – Grøndals Parkvej. Herfra løber vandet videre i den rørlagte Grøndalså.

Længere fremme ud for fugleøen er der en bevoksning af elletræer ved grøften. I elletræerne holder grønsikken til om vinteren. Her er rigeligt med føde i ellekoglernes frøkerne.

På fugleøen er der altid måger og alliker i træerne. Det er også et yndet fiskested for fiskehejrerne fra Frederiksberg Have. De står ofte flere sammen langs bredden og spejder efter fisk.

Langs søen er der bænke, hvor man kan sidde og nyde udsigten og naturen. Forfatteren Georg V. Rinfeldt, der boede på Nedertoften, holdt af at opholde sig ved Damhussøen. Versene er fra digtet "Ved Damhussøen", der skildrer årstiderne og stemningen ved Damhussøens bred i 1950'erne.

Fra "Ved Damhussøen" af Georg Vittrup Rinfeldt

Her Stilleliv pulserer
den hele lange Dag
her ænses ikke Tiden
ej Hverdagslivets Jag.
Her kan man stille glæde
sig over Tid og Sted,
thi alting aander Lise
ved Damhussøens Bred.

Jo vist har Damhussøen
sin egen Kolorit,
i Vårens sarte, grønne
i Vinterdagens hvide.
Hver Årstid har sin Charme
og Damhussøen sin –
jeg hylder den i Vaaren
Og i dens hvide Lin.

Kildeåens indløb i Damhussøen 1921.

KM

Det er tydeligt, at mange af træerne er meget gamle. Der er ikke sket den løbende fornyelse, som er nødvendig for at opretholde en beplantning med et ensartet udtryk.

Efter den store træfældning i 2010 skal der plantes nye træer, så indtrykket af fuldkronede store træer genopstår om et par generationer. Det gælder her som i skovene, at der plantes for de kommende generationer.

Indtil 1938 havde Kildeåen sit indløb i Damhussøen gennem Tværdæmningen. På dette billede er der store træer omkring indløbet, og i baggrunden ses træerne mod vest ved Rødovre.

At turen ad Granvolden langs søen fra Ålekistevej til Hyltebjerg Allé (tidligere L. M. Lauritzensvej) af mange opleves som noget ganske særligt, fremgår af et uddrag af Viktor Pedersens erindringer "Om den smukke tur ad Granvolden".

“Senere i livet har jeg tænkt, at Vanløseidyllen nok kun eksisterede i erindringen fra barneårene, men som voksen var jeg engang i selskab med en vidtberejst mand, og han underholdt os med beskrivelser af de smukkeste steder, han havde besøgt. Han sluttede med at sige, at intet af alt det kunne i idyllisk skønhed måle sig med, hvad han havde fundet i Vanløse ved Damhussøen. Han skildrede fuglelivet i de høje popler og de hushøje rødtjørne ved Thorupgården og fortalte om duften fra rosenmarkerne på Hastrups planteskole, de gjorde luften så aromatisk, at hvert åndedrag var en nydelse.

Når han var i København, tog han og hans kone ofte turen ud ad Peter Bangsvej og ad Granvolden til den idylliske L.M. Lauritzensvej og vendte tilbage oplivet og med ro i sindet. Jeg fortalte ham, at jeg var vokset op på denne vej, hvortil han bemærkede: Hvor må De have haft en lykkelig barndom i al den naturskønhed! Først da blev jeg klar over, hvor taknemmelig jeg burde være over at være vokset op i disse omgivelser.”

Kildeåen, set mod syd, maleri af L. Johansen 1903.

VB&A

KILDEÅEN LANGS VANLØSE

For enden af Hyltebjerg Allé er der i dag en græsplæne med grusstier, som indgang til Damhusengen og -søen. Området blev opfyldt, da Harrestrup Å i 1938 blev omlagt til Kildeåløbet.

Resterne af Kildeåløbet.

Peter Hansen:
Damhussøen, Forår 1909.
FKM

Ud for Sejlklubben er der en lavning, som om vinteren bruges som kælkebakke for de mindste børn. Lavningen er resterne af Kildeåens oprindelige løb. Kildeåen løb mellem 2 parallelle dæmninger langs Vanløse. Lavningen og dæmningerne, der omgiver Harrestrup Å, er kulturhistoriske spor, der bør bevares.

Fra 1700-tallet har der været en række piletræer langs Vanløse Landsby. Efter etableringen af dæmningen nærmest engen i 1848 er der plantet en række piletræer, som kan ses på maleren Peter Hansens maleri fra 1909 og på fotografier fra 1920'erne. På det tidspunkt var pilerækken ubrudt og stod som en adskillelse mellem engen og dens omgivelser. Bepantningen med pil og poppel har været karakteristisk for området omkring Damhussøen. Den har vakt opmærksomhed. I hvert fald har 3 af tidens kendte malere brugt motiver fra området omkring år 1900.

Den fynske kunstner Peter Hansen malede bagsøen i 1909. Maleriet findes på Fyns Kunstmuseum i Odense og har navnet "Damhussøen, forår". Til venstre i billedet ses pilerækken langs Vanløse og i baggrunden pilerækken langs Tværdæmningen.

Indtil 1938 havde Harrestrup Å indløb i bagsøen ved Jyllingevej. Den var om sommeren eng med små søer, en eng hvor kvæget gik på græs, og man kunne høste hø. Fra efteråret til hen på foråret var den oversvømmet.

Omdannelsen af området fra at være en del af Københavns vandforsyning til at være et rekreativt friluftsområde foregik over en lang årrække. Kloakplanerne i forbindelse med byudviklingen indebar, at Harrestrup Å skulle forandres, så den blev en overløbsrende for regnvand

iblandet kloakvand. I slutningen af 1930'erne blev Harrestrup Å flyttet til en ny grøft i bunden af Kildeåen.

Vandstanden i Harrestrup Å varierer meget, fordi regnvandet fra de tilgrænsende byområder hurtigt strømmer ud i åen. Overløbsværket ved Vanløse Byvej aflaster blandt andet Vanløsekloakken i Thyborøn Allé. Fra Vestvolden til Kalvebod Strand er der mange overløbsværker.

Dæmningen med cykelstien blev anlagt i 1854 sammen med Vanløsegroften, der i sin tid løb langs markskellet. I dag løber den langs vilahaverne, og vandvæsenets skelpæle er der endnu.

Trampestien.

Ved broen for enden af Vanløse Byvej er der en trampesti sydpå langs Harrestrup Å. Ved stien er der i sommertiden småfugle og sommerfugle. Sammen med de vilde planter giver det gode muligheder for at komme tæt på naturen.

I 1940'erne boede forfatteren Mogens Lorentzen i et hus på Toftøjevej. Han var meget betaget af den flotte række piletræer og udsynet over Damhusengen.

MOGENS LORENTZEN, 1892-1953

I sine unge dage studerede Mogens Lorentzen i Paris, Italien, London og Moskva.

Han rejste ofte rundt i Europa efter inspiration og oplevelser. Især Provence blev han dybt betaget af. De levende hegn, hvor igennem man skimtede de lysegrønne marker. Det enkle liv, arbejde, kærlighed, familie og festligt samvær. Her fandt han ro og inspiration.

I 1930'erne, da Mogens Lorentzen boede i Bakkehusene med sin familie, besøgte han en ven i det gamle Vanløse og fandt her sin danske pendant til sit elskede Provence. Han købte en stor grund ned mod Damhusengen og fik bygget en Provenceinspireret villa med udsigt over det grønne landskab. Her boede han de sidste, meget produktive år af sit liv inspireret af pilerækken, hvor igennem man kunne skimte engen. Græssende kreaturer og høslæt om sommeren. De sidste bondegårde og landarbejderhuse. Små gartnerier og kolonihaver. Lyset og duftene. Den lokale købmand Jensen, slagteren, de festlige gæster og naboer. Lyden af

fysisk arbejde og puslen, legende børn og kirkeklokkerne i Rødovre, der ringede solen ned i det fjerne. Alt sammen elementer der gennemsyrede hans produktion af malerier, sange, digte, tidsskrifter, bøger, film og radio.

**Til et selskab mødte Mogens Lorentzen en mand, der påstod, at han havde besøgt alle de steder i verden, der var værd at se.
"Nå, hvad synes De så om Vanløse", var Mogens kommentar.**

I 1940 udgav Mogens Lorentzen "Grøftekanten", der er radiocausierier samarbejdet til bogform. Han skildrer en tidlig majmorgens stemning i bogens begyndelse. Og slutter bogen med en hyldest til piletræet.

Det er en ganske tidlig Morgen i Paradisets Have; Solen er endnu ikke kommet frem.

Alle Træerne staar urørligt og blander deres lyse Løv mellem hinanden .... Bøgen og de graa Pile, den brune Valnød og Rønnebærtræet. Kastanjerne knejser som grønne Bjerge, dækket af Tusinde bitte, sneklædte Graner, der hver for sig er en Blomst. Det hele er saa stille som et Billede.

Hlhhlhlhl! der flyver to Ænder op. Og i Viftet fra deres Vinger begynder det at drysse med Blomster fra Frugttræerne, der tegner sig hvide op mod den kølige Morgengrønhed. De svinger i en Bue ud over Engen og er væk. Saa ligger alting igen saa roligt, som om det var malet.

Men Haven spiller af Fuglesang. Over en stadig Bund af Kvidder og Pippet løfter sig Lærketriller, blanke Fløjteløb fra Droslen og korte Melodimotiver fra de morgenfro Nattergale.

Ænderne kommer tilbage og lander med et Skræp paa Kanalen, idet de river Spejlbilledet af den lyse Himmel itu med Kiler af Bølgeskaar.

Klokken ovre i Rødovre Kirke slaar 4.

Det er en Morgen i Maj.

Årets Gang

Der er her forsøgt at give et Billede af et ganske almindeligt, jævnt Aar regnet fra Løvspring til Løvspring, Aarets egentlige Nytaar.

Og idet jeg nu søger at samle det hele i et Billede, ser jeg for mig, som i et Erindringens Glimt fra min Barndom, et Piletræ .... en gammel, skæv Knokkel af en Stamme, arret og rynket i Barken og med store Knyster efter udgaaede Grene. Den er stynet Gud ved hvor tit; Aar efter Aar har den maattet af med Kvistene til Vidjer, der har skullet gøre Gavn som Kurvefletning, men næste Foraar voksede de ud igen, stædigt og tillidsfuldt.

Nu staar de hundredetusinde Pile langs alle Veje og Markskel, Havegærder og ind ved de hvide Gavle endnu uudsprungne men med Grenekronen fuld af flittige, kvidrende Fugle. Der staar en Tone af Frodighed og Dagligflid om det gamle Træ, der hælder sig efter Vinden og venter sit Foraar.

Ære være Pilen!

Kildeåen, set fra Snydebro mod Vanløse landsby, 1916.

KM

Den fuldkronede pilerække eksisterer ikke længere. Enkelte stynede piletræer er tilbage. De seneste år er der indplantet piletræer, som efterhånden kan genoprette rækken af pil langs Damhusengen. På dæmnings side mod engen er der i 2004 etableret forsøgsplantninger, der skal vise, hvilke træarter der trives bedst på stedet.

I træerne færdes store, skovskader og spætter. I efteråret kommer ofte små flokke af silkehaler, sjagger og vindrossel på besøg. Også småfugle som grønirisk, stillids og vipstjert kan med mellemrum ses langs Harrestrup Å.

Dæmningerne ender ved Jyllingevej, hvor indløbet i bagsøen var, indtil Harrestrup Å blev overløbsrende for kloakkerne.

Krakkortet fra 1928 viser Kildeåen, der løber langs Vanløse til Damhussøen. Harrestrup Å løber midt i engen, der hvor grøften er nu. Den tager retning mod engens sydøstlige hjørne før den drejer mod vest og fortsætter under Sorte Bro sydpå langs Damhussøen.

Ledager Bro under opførelse nord for Snydebro omkring 1930.

VBA

Rødovregrøften løber ind på engen nordfra langs Harrestrup Å og drejer derefter mod vest til grænsen til Rødovre og fortsætter i skellet til Sorte Bro, hvor den løber ud i Harrestrup Å.

Snyde Bro vises ikke på kortet. Af fotografierne kan man se, at den har ligget på engen syd for den projekterede forlængelse af Ledagervej, nu Jyllingevej. Snyde Bro blev nedlagt i 1929.

DÆMNINGEN LANGS RØDOVRE

Da vandvæsenet i 1848 havde behov for at hæve vandstanden i Damhussøen, blev der bygget dæmninger til beskyttelse af både Vanløses og Rødovres marker. Dæmningen langs Rødovre er ikke så markant, men fra gangstien er det tydeligt, at cykelstien er hævet over terrænet. I skellet til haverne findes Rødovregrøften, som har afløb til Harrestrup Å ved Sorte Bro, Elvergårdsvej.

Langs Rødovre er cykelsti og gangsti anlagt hver for sig. Det var et princip, som stadsgartner Jacob Bergmann brugte, hvor det var muligt,

i hele parkringen fra Utterslev Mose til Kalvebod Strand. Da han midt i 1930'erne planlagde parkringen, ønskede han at bevare de værdifulde, fuldkronede gamle træer, der gav landskabet karakter. Områderne blev anlagt til fritidsaktiviteter. Naturen skulle have råderum, og plejen indrettes derefter.

Langs Rødovre er der i dag store løvtræer i engelsk parkstil. Træerne er plantet efter Parkforvaltningens overtagelse af området i 1939.

På dæmningens vestside ind mod haverne er der endnu enkelte store piletræer. Ved Rødovregaard og Plejehjemmet Engskrænten er beplantningen sket i harmoni med engens træer.

Heerup Museum ligger ved Rødovre Regnskabsgaard, der er foreningshus og også rummer Rødovre Lokalhistoriske Samling.

HEERUPS CYKELTUR

Fra 1946 og frem mod 1993 kunne man dagligt – året rundt – se en kunstner med rød alpehue og store støvler cykle langs Damhussøen og over Tværdæmningen. Det var Henry Heerup (1907-1993), der beskrev cykelturen fra sit hjem i Vanløse til sit atelier i Rødovre som sin "Livsvej". Heerup har i mange værker brugt cyklen som motiv og symbol. På cykelturen stod transistorradioen i cykelkurven og spillede musik – ved siden af al kattemaden.

Heerups kendte farverige og enkle naturmotiver som svanen, træet og fuglene kan meget vel være inspireret af de mange, mange cykelture.

FRA HEERUP MUSEETS SAMLING

"På Livsvejen"

HM

Heerups arbejdsværelse, som det er opstillet i museet.

HM

Heerup:
På Livsvejen.
HM

TVÆRDÆMNINGEN OG SORTEBRO

Tværdæmningen blev anlagt i 1850'erne som adskillelse mellem den uddybede store Damhussø og nordre Damhussø, der var stærkt tilgroet med rør. Udløbet fra bagsøen var i Harrestrup Å, der løb vest om Damhussøen til Kongeslusen ved Damhuskroen.

I 1921 blev Kongeslusen ændret til et gennemløb, og en ny sluse blev anlagt i det sydvestlige hjørne af bagsøen ved Sorte Bro. På billedet ses slusemesteren på broen og i baggrunden Rødovregaard.

KM

Tværdæmningen med piletræer på begge sider 1921.

KM

Sorte Bro, set fra syd 1930.

KM

Damhuskroen.

RL

Beplantningen af dæmningen fra Sorte Bro til Damhuskroen har tidligere været meget markant. I 1938 skrev ingeniør Blixencrone Møller i en artikel i tidsskriftet Forskønnelsen, at beplantningen var meget tæt og magtfuld, når man så den fra Roskildevvej. Den var så tæt, at den fuldstændig dækkede den bagved liggende bebyggelse i Rødovre.

En stor del af de store træer faldt i orkanen i 1967 og er ikke siden blevet erstattet med piletræer. I dag fremtræder bevoksningen ret åben, og der er tydeligt indblik til villakvarteret bagved.

Ved enden af dæmningen ligger Damhuskroen, som blev kgl. privilegeret landevejskro i 1757. Det var her H. C. Andersen stod af postdiligencen i 1819 for at spare bompengene og gå det sidste stykke vej til København.

I slutningen af 1800-tallet blev det moderne for københavnernes at nyde landlivets glæder ved Damhussøen. Bakkehusets gæster tog således på udflugt til Damhussøens landlige idyl. Andre indlogerede sig på kroen. Forfatterne Holger Drachmann og Viggo Stuckenborg var blandt Damhuskroens gæster.

Ved Damhuskroen er gennemløbet af Harrestrup Å. Det kaldes stadig Kongeslusen, selvom der ikke er nogen sluse. I 1916 skildrer Johs. V. Jensen, i en novelle i tidsskriftet Børnenes Magasin, drengenes leg ved slusen. Og Roskildevvej får et par ord med på vejen om, at det flyder med papir og uting, som det vel er sædvane i en storby.

Fra Johannes V. Jensens novelle "Ved Damhussøen"

Automobiler og Bøndervogne færdes paa Roskilde Landevej og rejser Støv, det er ingen morsom Vej, alt for lige, underlig slidt og lurvet, som Vejene der fører ind til en stor By, med gammelt Papir og Uting i Grøfterne og en slem lugt af Kompost fra Gartnerierne; men der er Damhussøen, dér løber vi paa Skøjter om Vinteren, og nu ved Foraarstid er Vandet saa blaat og friskt og vasker mod de bratte stensatte Bredder hvor der vokser store Træer; der ligger gerne Vildænder og Lappedykkere her.

Lige ved Damhuskroen er der en Bro, og under den løber Vandet gennem en Sluse, det kommer fra en Kanal og løber jeg ved ikke hvorhen, sagtens ud i Kallebodstrand. Vandet er temmelig grumset som Vandløb gerne er i Nærheden af en stor By.

Her kommer Drengene inde fra Byen, de véd om den Kanal og valfarter herud med Drengenes private, australske Instinkt, Jæger- og Fiskerblodet rører sig i dem, Sagn danner sig om Fangst af forskellig Natur her, Salamandre, som bringes ind til Byen i Sylteglas og som nu smykker et Akvarium, Hundestejler, som skal kunne tages her paa Krog, opsigtsvækkende Sagn, Kanalen maa ses!

Hverken Salamandre eller Hundestejler, fjerne Sagn. Men Gud, hvor er her med Hesteigler! Man ser dem krybe paa Bunden

Kongeslusen syd fra 1910.

KM

eller bølge sig op mod Strømmen som en Ende sort Bændel, et uhyggeligt Dyr til at gøre sig kort og langt, og med Sugaskaale i Enderne, man kan fange dem ved at sænke en Regnorm paa en Snor ned til dem, som de saa suger sig fast paa, eller naturligvis bare rode dem i Land med en Pind. Det er hvad Vildt her er paa denne AArstid, jeg tænker mere end et frederiksbergsk Hjem, hvor der er Skoleungdom, er i en Rædsel over det væmmelige Kryb som gaar i Akvariet i Vindueskarmen og af Damerne formodes at kunne bryde ud og vandre op ad Trappen om Natten og bestige Jernsenge og sætte sig paa Halsaaen.

Den stejle Sti fra Broen ned til Kanalen er slidt som en Dyreveksel af mange Drengefødder, Grenene paa Træerne er brækket eller skrammet, det er let at se at de Vilde har været her.

Trærækken langs Roskildevej blev for få år siden erstattet med piletræer. De har nu nået en højde, der gør dem synlige fra Damhusdæmningen, så de danner baggrund mod syd.

Maleren Niels Larsen Stevns brugte i 1908 Roskildevejs træer til motiv til maleriet "Roskilde Landevej". Maleriet viser vejen mod Frederiksberg og vejens trærække. Skorstenen til højre i billedet kan være Frederiksberg Gasværks ved Flintholm Station. Dengang var Roskildevej en skyggefuld vej at færdes på, når bønderne skulle til byens torve med deres varer.

Maleriet af Roskilde Landevej var Niels Larsen Stevns forsøg på at danne et rum til det store religiøse maleri "Den blinde ved vejen anråber Kristus".

Langs Peter Bangs Vej er der en bevoksning af store træer med en tæt underskov af buske, der skærmer mod vejens støj. På billedet ses gangstien langs søen og rørskoven, der tidligere var hjemsted for sangfugle.

Damhussøen med rørskov ved Peter Bangs Vej 1930.

KGB

Niels Larsen Stevns:
Roskilde Landevej, 1908.
VK

DAMHUSSØEN

Damhussøen er en kunstig sø, der er dannet ved opstemning af Harrestrup Å. Dæmningen med Roskildevej er påbegyndt omkring 1520, men anlægget af dæmningen er første gang beskrevet i 1611 i Christian IV's tid. Det nuværende udseende fik Damhussøen i 1850'erne, hvor den blev omgivet med dæmninger og glaciser for at kunne være den store vandbeholder i Københavns nye vandforsyning, der blev igangsat i 1859.

Damhussøen var hovedleverandør af drikkevand til Københavns befolkning indtil 1893. Søen fortsatte med at levere industrivand til papirfabrikken på Nørrebro til 1981, og endnu i dag leverer den vand til Københavns indre søer.

Da Damhussøen ikke længere havde betydning for drikkevandsforsyningen, skete det, at vandstanden blev meget lav i tørre somre. Vik-

Udtørret sø, nær Ålekistevej 1906

KM

tor Pedersen fortæller i sine erindringer, at der kun var mudder tilbage i det område ved Roskildevej, hvor søen er dybest. De fleste af søens fisk var døde, men ålene klarede sig endnu og var et let bytte for folk fra byen. Nogen delikatesse har det nok ikke været.

Fra Viktor Pedersens erindringer:

“Men hvad med fiskene, når søen blev tør?”

Ja, de lå døde i hullerne, der var tilbage. Kun ålene klarede sig. Det sidste vandhul fandtes på søens dybeste sted mellem Sivøen og Damhuskroen. Her strømmede folk fra byen til for at fange ål, for dem var der nok af. Med sække på ryggen og opsmøgede bukser vadede mænd rundt og hev ål op, hvilket nok kunne være besværligt, da ål er glatte i sig selv, men endnu glattere, når de er overklistret med mudder. Et mærkeligt syn var det at se mændene stå og vente, til en ål snoede sig om benet, og så se dem mase for at få den op. Mange drog hjem med sække fulde af ål. Så en dag skete der noget!

I den smukke sommer 1914 – den fineste, jeg mindes – var søen igen i juli gået tør, men natten til den 1. august hørte vi en mærkelig brusen nede fra Kildeåen. Om morgenen så vi, at den var fyldt til randen, slusen til søen var helt åben, og vandet fossede ind i søen. I løbet af nogen tid var den fyldt til randen. Det var militæret, der på grund af den overhængende krigsfare gennem kanalen fra fæstningsgraven havde ledet vand ind i søen, som i krigstid skulle være vandreservoir, hvis fjenden besatte vandværkerne ude i landet. Siden den dag har søen ikke fået lov til at gå tør, og der kom en fiskebestand igen, efter at der var sat fiskeyngel ud.”

Damhussøen er på 46 ha, det er 15 gange Københavns Rådhusplads. Søens vandmængde er ca. 800.000 kubikmeter. Vandbeholderne på Bellahøj indeholder 10.000 kubikmeter. Der kan altså være vand fra 80 Bellahøj-beholdere i Damhussøen. Vandspejlet er 8.71 m over vandstanden i Øresund. Søens gennemsnitsdybde er 1,85 m, og den største dybde er 2,3 m.

Midt i søen er fugleøen. Den er en naturlig ø i landskabet, som dog er udvidet med ca. 200 m² risknipper beskyttet af et bolværk. Svaner og andefugle bruger øen som rugeplads. Fiskehejrer og skarver ses ofte stå på kanten, hvor de spejder efter fisk.

Ved Peter Bangs Vej er et lavvandet område med nogle småøer. Her er der nedgang til regnvandsbassinet under Damhussøen. Det lavvandede område var tidligere tilgroet med rørskov, der blev ødelagt, da regnvandsbassinet blev etableret. Men det er endnu ikke lykkedes at få rørskoven til at gro igen. Fuglene æder de grønne spirer, så snart de viser sig i vandoverfladen.

Ved Tværdæmningen har Fritids- & Sejlklubben Damhussøen bådebro.

Ved Roskildevej har Energi- og Vandværkstedet en bådebro, hvorfra skolebørn sejles ud på søen for at lære om søens planter og fisk og ikke mindst vandets kvalitet.

Søens vand bliver pumpet ind gennem "vasen" ved Tværdæmningen ud for Sejlklubbens bro. Vandet kommer fra Harrestrup Å, der løber forbi pumpehuset ved Sejlklubben. Der pumpes kun rent vand fra Harrestrup Å. I de perioder, hvor der er fortyndet kloakvand i åen, lukkes for oppumpningen.

VANDUDSKIFTNINGEN I DAMHUSSØEN

Vandet i søen udskiftes på lidt under 1 år. Det kommer dels fra Harrestrup Å, dels fra det regnvand, der falder i søen. Søens vand siver ned gennem bundens lerlag til grundvandet. En del fordamper eller siver ud gennem dæmningerne til de omgivende grøfter. Desuden leveres der vand til de indre søer i København. Som eksempel er her vandbalancen for 2003, der er typisk for perioden 1990-2003:

Tilførsel af vand		Fraførsel af vand	
Nedbør	309.000 m ³	Fordampning	319.000 m ³
Indpumpning fra Harrestrup Å	647.000 m ³	Afløb til Grøndalsåen	108.000 m ³
		Nedsivning	510.000 m ³

Tilførsel minus fraførsel giver et overskud i vandmængden på 19.000 m³, det svarer til en stigning af vandspejlet på 4 cm.

VANDKVALITET I DAMHUSSØEN

Damhussøen er en af de 31 søer, der deltog i et projekt med overvågning af vandkvaliteten, NOVA 1998-2003. Hvert år blev der lavet grundige undersøgelser af eksempelvis næringsindhold, tungmetaller og fiskebestand. Damhussøen var blandt de bedste, hvad angår vandets sigtedybde og lavt indhold af fosfor.

Vandkvaliteten i Damhussøen er især betinget af kvaliteten af det oppumpede vand fra Harrestrup Å.

Sigtedybden i Damhussøen er typisk stor. I gennemsnit ca. 1,7 m. Fra stierne kan man med det rette lysindfald og lidt held følge fiskenes færden i søen. Plankton består af dafnier og forskellige arter af hjuldyr og vandlopper. En del akvarieejere henter plankton fra søen.

Bundvegetationen i søen er god som følge af de gode lysforhold på bunden. Der vokser kransnålsalger, børstebladet vandaks og kredsbladet vandranunkel.

Fuglebestanden ved søen er større, end der er naturlig næring til. For tiden gøres der en indsats for at oplyse de besøgende om, at fodring skal foregå på land, således at der ikke efterlades rådne brødrester i vandet. Den store fuglebestand medfører, at vandet indeholder mange colibakterier. Derfor er det forbudt at bade i Damhussøen.

I varme somre oplever man en kraftig algeopblomstring.

Islagt Damhussø 2010.

I strenge vintre fryser søen til – og med mange års mellemrum opstår der mulighed for at gå på søen og besøge fugleøen og løbe på skøjter eller ski på isen. De fleste vintre lykkes det at holde våger fri til fugle og fisk. Og så er færdsel på isen farlig og følgerlig forbudt.

Omkring år 1900 blev søens is hugget op af Iskompagniets folk og kørt til oplagring på firmaets grund på Finsensvej. Der skulle være is til flere års forbrug, så man altid havde is nok til erhvervsformål og til folks køleskabe. Fra ca. 1920 begyndte den industrielle produktion af krystalis.

Viktor Pedersen fortæller i sine erindringer:

“Og så kom ismændene, når isen var 6-7 tommer tyk. Bryggerier og mælkerier skulle bruge store mængder is til afkøling, og dengang fandtes der endnu ikke isværker. Krystalisværket på Finsensvej blev først opført senere. Virksomhedernes isolerede ishuse måtte derfor i de strenge frostvintre fyldes med is fra Damhussøen, og der skulle skaffes meget, for at behovet kunne dækkes også i milde vintre, når der ikke var is at hente. Store vogne med vældige heste for og med alenhøje kæpskinner kørte ind på Granvolden nærmest ved Ålekistevej, og ned steg kæmpestore, barske mænd med lange ishakker, der havde økseblad til den ene side og hage til den anden. Vi turde i begyndelsen ikke at nærme os, endsige tiltale disse tavse, afvisende mænd, som gik ude på isen og huggede store flager løs. Der blev frit vand, som flagerne drev rundt i, indtil de inde ved bredden blev hugget i mindre stykker, der med store grebe slyngedes op i vognene. Vi børn brændte efter at få lov til at sejle rundt på de løshuggede flager, og omsider dristede vi os til at spørge, om de ville vente med at sønderdele flagerne. Vi kunne risikere lussinger, der ville strække os døde til jorden, men mændene, der i virkeligheden var skikkelige familiefædre, brummede bare og gav sig til at hugge nye flager løs, så vi i timevis kunne stage rundt på flagerne, inden de blev hugget i stykker. En herlig, men ikke ufarlig leg. Hullerne efter ishugningen blev afmærket, og i det hele taget spillede afmærkningen af våger en stor rolle.”

FISKEBESTANDEN I DAMHUSSØEN

Fiskerettighederne var i mange år forpagtet af Lystfiskerforeningen Damhussøen. Den sørgede for at udsætte fiskeyngel og iværksætte undersøgelser af fiskebestanden. Siden 1993 er det kommunens miljømyndigheder, der har stået for tilsynet med søens fisk. Der er 5 udpegede pladser, hvorfra der må fiskes, når man har fiskekort. Lystfiskerklubben Strandkarpn i Vanløse er en af de fiskeklubber, der er engageret i fiskeriet i Damhussøen.

Damhussøen har flere gange været ramt af fiskedød som følge af ekstremt vejr. Det største fiskedrab var i 1957, hvor der efter et tordenvejr indtraf et stort barometerfald, der udløste en frigørelse af bundens metangas og svovlbrinte. Man opsamlede bagefter 8-10 tons fisk fra søen. Bestanden blev genoprettet ved udsætning af nye fisk og yngel. Både 1962/63 og i 1969/70 måtte man efter strenge vintre med isdække på søen opfiske i tusindvis af døde fisk. I 1963 blev der bortkørt ca. 6 tons fisk.

Ved den seneste undersøgelse af fiskebestanden i Damhussøen i 1991 fandt man følgende arter: Ål, gedde, skalle, rudskalle, kabuds, suder, regnløje og aborre. Det mest overraskende er, at brasen, der tidligere var den almindeligste fisk i søen, nu er forsvundet, medens aborren har overtaget pladsen som almindeligste fisk med 87% af den samlede fiskebestand.

Blishønsflokkede ved vintertide

FUGLENE I SØEN

Damhussøen er en kendt fuglelokalitet blandt ornitologer. Søen er især vigtig som rastelokalitet for mange andefugle. For en række arter er Damhussøen et "nationalt vigtigt rastested". Det indebærer, at 1% af den danske bestand på et tidspunkt opholder sig i søen. Dette krav opfyldes af lille skallesluger, taffeland, blishøne, troldand, og grågås. Også hættemåge og andre mågearter og ikke mindst svaner ses i Damhussøen.

For ynglefugle generelt har Damhussøen betydning for områdets bestand.

Svane
Grågås med 9
gæslinger
Fiskehejre

Lappedykkere
Troidand
Gråand

DAMHUSENGEN

Damhusengen er et åbent landskab med en enkelt lav flerstammet pil midt på engen ved midtergrøften. Grøften er en del af drikkevandsprojektet fra 1850'erne. Harrestrup Å løb i midtergrøften, når den ikke var stærkt vandførende. Den nordligste del af grøften kan være udgravet første gang i 1664 for at vandet kunne løbe af Harrestrup Mose. Det gav mere hø fra engene, og kvæget kunne komme hurtigere på græs.

ENGBUNDEN ER AFLEJRET GENNEM 12-13.000 ÅR

Engbunden er dannet efter sidste istid, der sluttede for 12-13.000 år siden. Under smeltevandsaflejringerne ligger kalken, som er undergrunden i Københavnsområdet. Aflejringerne oven på kalken består øverst af 3 lag med rester af vegetation og nederst af 2 lag uden vegetation.

Det øverste lag er et 30-40 cm tykt lag muld og tørv. Dette tørvelag er dannet inden for de sidste 2.000 år. Formuldningsen af dette lag er sandsynligvis sket i forbindelse med dræningen af engen de sidste 2-300 år. Herunder ligger et 50-60 cm tykt lag af gytje, der består af findelt organisk materiale, aflejret i en sø for 2-5.000 år siden. Det tredje lag på 20-30 cm består af sumptørv, der er dannet af vegetationen i en periode med stigende vandstand for 6-7.000 år siden.

Det næstnederste lag består af gytje, som er aflejret i en sø og indeholder findelt materiale, primært fra snegle og muslinger - uden plantedele. Det er 9-10.000 år gammelt. Nederst ligger aflejringen af sand og grus, der kommer fra smeltevandsfloden fra den afsmeltende is for 12-13.000 år siden. De to lag er af varierende tykkelse.

Vandreblok fra istiden.

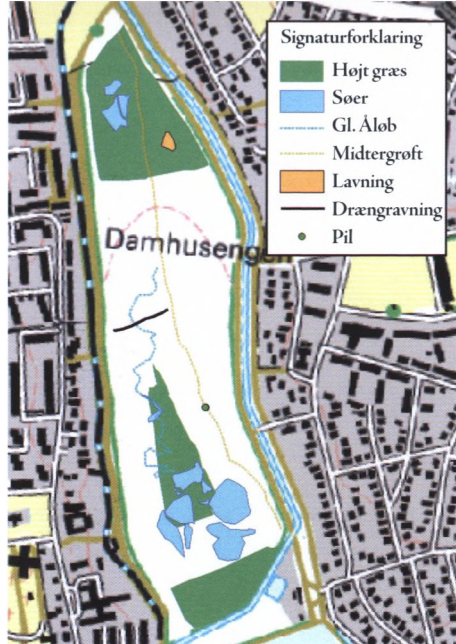
Alle lagene er flere steder påvirket af gennemskæringer af skiftende vandløb, der har eroderet i tidligere lag, samtidig med at de har medført materiale.

Oplysningerne ovenfor er baseret på borer og udgravninger flere steder i engen. Borerne i området viser, at overfladen af kalken ligger ca. 10 meter under engens overflade.

I aflejringerne fra istiden er der både store og mindre sten. En stor del af de sten, der er gravet op fra engen i forbindelse med etableringen af den nye Husum-Rødovre kloak, er placeret i kanten af engen. Det bør være en selvfølge, at sten fra området forbliver på engen.

ENGENS ANVENDELSE

Damhusengen er på 40 ha, hvoraf de 32,2 ha benyttes til brugsgræs og fodboldbaner. De våde områder findes mod nord, midtvest og sydvest og udgør for tiden 6,2 ha. Søer og lavninger, der er våde det meste af året, udgør 1,6 ha. Opmålingen er foretaget i den regnfulde periode 2003 og 2004. Sammenlignet med tidligere målinger var det våde areal vokset.

I vådområdet mod nord er der en stor sætning på ca. 1,5 m lige nord for boldbanerne. I vådområdet midt vest er der lavninger, som antages at være meanderbuer fra Harrestrup Å's ældre forløb i engen.

De våde områder og en bræmme omkring midtergrøften slås kun én gang årligt. Fodboldbanerne slås hyppigst, medens brugsplænerne slås efter behov og med hensyntagen til engens blomstring.

Oversvømmet Damhuseng.

Blomstereng med lav ranunkel.

ENGENS FLORA

Om foråret blomstrer naturlig vegetation på arealerne med højt græs og brugsgræs. I juni er engen dækket af et flot gult tæppe af blomstrende lav ranunkel. Ved en registrering af engens planter i 2003 var der 113 plantearter på floralisten. I årene efter er dette steget til 136. Træer og buske er ikke med i opgørelsen.

En stor del af de våde områder med højt græs er i sommertiden domineret af brændenælder og tidsler. De planter, der vokser i og omkring de lavvandede vandhuller, varierer fra år til år afhængigt af vejrliget. Nogle år ses vandranunkel og vandærenpris. I 2010 var det fliget brøndsel.

Jordbundsprøver og analyse af floralistens planter giver som resultat, at engens jordbund svarer til, hvad man finder i de brede hegn mellem intensivt dyrkede marker. Næringsrigdommen kan have sammenhæng med, at engen i ældre tid blev brugt som græsningsareal for kvæg, og at det afklippede græs ikke er blevet opsamlet i den tid, engen har været parkområde.

Engplanter i blomst
mest fra vådområdet

Vandranunkel
Vandærenpris
Lav ranunkel og stor
fladstjerne

Rød tvetand
Fliget brøndsel
Kattehale

FUGLE

Damhusengen benyttes som rasteplads af grågæs forår og efterår. Flokkene fouragerer i græsset og holder flyveøvelser, somme tider ufrivilligt, når de fritløbende hunde bruger dem som legekammerater.

I de våde områder står hejrer og søger føde. Endnu er det ikke lykkedes at fotografere en trane på engen, men efter beskrivelser fra ikke-fuglekendere, har der sandsynligvis været besøg af traner, som raster under træk til og fra ynglepladserne i Sverige.

I buskene langs Harrestrup Å og i de tilstødende villahaver færdes mange småfugle f.eks. gærdesmutte, musvit, blåmejse, hvid vipstjert. Ind imellem er der også en nattergal i området. I træerne kan man se flagspætte, husskade og skovskade.

I trækrønerne ses i vintertiden små flokke af sjaggere, silkehaler, grønirisk og kvækerfinker og andre småfugle.

Flokkene af støjende alliker og krager er i området hele året.

Grågæs.

Flagspætte.

HARRESTRUP Å

Harrestrup Å er det eneste åbne vandløb i Københavns Kommune. En del af vandet fra Harrestrup Å pumpes ind i Damhussøen. Resten af vandet løber videre gennem Kongeslusen og Damhusåen til Kalvebod Strand.

Harrestrup Å har en længde på ca. 20 km fra udspringet ved Harrestrup Mose i Albertslund Kommune til udløbet i Kalvebod Strand. Harrestrup Ås bundbredde varierer fra 2,9 m til 3,5 m. På strækningen fra Vestforbrænding til Kalvebod Strand har den i dag karakter af et teknisk anlæg. Den har betonbund og flisebelægning på skrænterne, fordi den som overløbsrende til kloaksystemet fører meget store vandmængder med sig, når kloakkerne er overbelastet med regnvand.

Det opland, der afvandes af Harrestrup Å, er ca. 54 km², hvoraf 44,8 km² ligger uden for Københavns Kommune.

En stor del af oplandet er bebygget, ca. 70 %. Det medfører, at vandet meget hurtigt kommer til Harrestrup Å, når der falder ekstreme nedbørsmængder.

Harrestrup Å og Damhussøen er omfattet af Naturbeskyttelseslovens § 3 og 16. Damhussøens størrelse medfører, at den falder ind under § 3, og Harrestrup Å er af Københavns Amtsråd udpeget som beskyttet vandløb. Det indebærer, at der ikke kan foretages større ændringer i vandløbet og søen.

Harrestrup Å ved Sortebro.

Harrestrup Å ved pumpestationen.

FRILÆGNING AF HARRESTRUP Å

Der er i januar 2010 offentliggjort et forslag til vandplan for området, der afvandes til Kalvebod Strand. Når vandplanen er godkendt, bliver næste skridt, at kommunerne ved Harrestrup Å skal udarbejde handlingsplaner for, hvorledes kloakvandet kan udledes uden at benytte Harrestrup Å.

Følger man reglerne i EU's vandrammedirektiv, skal kommunerne i 2010 fremsætte forslag til handlingsplaner for genopretning af vandløbene. Og i 2015 skal planerne være gennemført.

København Kommune, Teknik- og Miljøforvaltning

Harrestrup Å uden fliser 1960-61.

Det overordnede mål er, at badevandet i Kalvebod Strand skal være rent. Harrestrup Å skal fortsat udlede regnvand fra omegnskommuner med separerede kloaksystemer. Harrestrup Ås vand bliver så rent, at det ikke er sundhedsfarligt. Men åen vil fortsat være regnvandsafløb og dermed have en meget vekslende vandføring.

I dag har Harrestrup Å en begrænset rekreativ værdi i parkerne, fordi den er afspærret med hegn, og fordi den er udformet som et teknisk anlæg. Det skal ændres, for at åen kan blive et aktiv for parkerne.

Idéerne til fremtidens Harrestrup Å findes i vision for Harrestrup Å, udarbejdet i 2007 af Miljøkontrollen i København. Det foreslås, at betonen i bunden og på siderne fjernes, så vandløbet kommer til at ligne et naturligt vandløb. Det skal også være muligt at komme tæt på vandet. Der skal nogle steder være stier langs åen, enten på den sideløbende dæmning eller på en banket langs åen.

Beslutningen om det fremtidige udseende bliver truffet i løbet af de kommende år. Men først skal kloaksystemet omlægges, så der ikke kommer urent vand i åen.

FRILUFTSLIV PÅ ENGEN OG VED SØEN

Fodbold på engen.

I 1936 blev området ved Damhussøen og Damhusengen planlagt som en del af parkringen omkring København. Her skulle der være plads til at dyrke friluftsliv og naturinteresser. I det følgende beskrives i store træk, hvordan området bruges i dag.

IDRÆTSFORENINGER OG INSTITUTIONER

Da parkforvaltningen i slutningen af 1930'erne overtog området, var det stadig sædvanligt, at de lavtliggende dele af Damhusengen var oversvømmet fra efteråret og til langt hen på foråret. Forholdene på engen er stadig meget afhængige af vejret, derfor er det relativt tørre områder, som er indrettet til idræt og leg.

Fodboldklubberne er de største brugere af området med ca. 600 deltagere i klubbernes aktiviteter, fra de mindste og til oldboys-holdene –

og både piger og drenge. Der står mange fodboldmål på engen, så der er også mulighed for, at uorganiserede grupper kan spille fodbold, når lysten er der.

Idrætsklubber bruger områdets stier til træning og konkurrenceløb. Af og til arrangeres motionsdage, hvor alle inviteres til at deltage.

For mindre børn er der 2 legepladser, ved Vanløse Byvej og ved Sorte Bro ved Rødovre. Begge pladser bruges af institutioner i området og af børn, der går tur med familien. I weekender og ferier er der også meget liv på legepladserne.

Ved stien langs Rødovre er der opstillet motionsredskaber.

Legepladsen ved Sortebro.

Sejlkлубben bruger Damhussøen til sejlads med optimistjoller og kajaker. Der sejles i den nordlige ende af søen, hvor området er afmærket med røde bøjer.

Energi- og Vandværkstedet ved Roskildevej underviser børn i klima- og naturforhold. Blandt andet sejler man ud på Damhussøen og tager vandprøver og kigger med vandkikkert på bundvegetationen, alger og smådyr, som siden studeres.

PARKENS BRUGERE

Cykelstierne bruges både til turen til og fra arbejde og til motionsture.

Forårsdag ved søen.

Skt. Hans på engen.

Til tider er der trængsel på cykelstierne. Det samme gælder gangstierne, hvor der især i forårs- og efterårstiden kan opleves livlig trafik på dæmningerne, når familierne går tur med barnevogne og mindre børn, og de ældre med rollator også er med.

Motionsløbernes antal er stigende, og de fylder godt på stierne, hvor de manøvrerer mellem gående og cyklende.

Fra de nærliggende bydele er der stavgangshold, som tager turen rundt om sø og eng. Efter at Ringbanen og Metroen er åbnet, er Damhussøen blevet et fast mål for grupper, som kommer fra resten af hovedstadsområdet.

Musik på engen.

Musik ved ishuset i sommervejr.

Legepladserne og områderne tæt derved bruges i sommertiden til afholdelse af børnefødselsdage og forældregrupperes udflugter.

Engens picnic-borde bruges flittigt af alle aldersgrupper. Stierne og engen bruges meget af hundeluffere, og der er regelmæssigt hundetræning på engen.

Området ved Café Damhuskanten har mange besøgende. Her kan man komme tæt på vandet og søens store fugle. Caféen bliver jævnligt brugt som udflugtsmål af plejehjem og dagcentre.

Sejlkubbens bådebro bruges til leg med medbragte modelbåde og til at fange dafnier og smådyr til akvariet.

Det er tilladt at fiske i søen, når man har købt et fiskekort. Københavns Kommunes hjemmeside har de oplysninger, man skal bruge for at kunne fiske i søen. Med mellemrum arrangerer Lystfiskerklubben Strandkarpen introduktionskurser for børn og unge, der har lyst til at fiske.

De fugleinteresserede følger fuglelivet året rundt. Observationerne kan man se på Dansk Ornitologisk Forenings hjemmeside www.DOF.dk.

Engens vådområde omdannes i frostvejr hurtigt til skøjtebane og bliver udflugtsmål for omegnens skøjteløbere.

ARRANGEMENTER PÅ DAMHUSENGEN

I årenes løb er der dannet en tradition for afholdelse af arrangementer på engen.

Sankt Hansbålet på engen gennemføres hvert år med mange besøgende. Det arrangeres af lokale kræfter, og parkforvaltningen opstiller bålet.

Damhustræf afholdes i september. Det arrangeres af Enggruppen og har til formål at give engens brugere lejlighed til at mødes og præsentere deres aktiviteter og interesser.

Musik på Engen foregår hen over en forlænget weekend i efter-sommeren. I løbet af de 3 dage præsenteres musik af forskellige genrer. Vanløse Lokaludvalg står for det store arrangement.

Hen over sommeren er der ved Café Damhuskanten musik og op-træden på søndag eftermiddage.

Damhustræf.

Energi- og Vandværkstedets sejltur

Kommunens naturvejledere arrangerer af og til en tur i området, hvor deltagerne kan høre om fuglene og om engens planter.

Ryd-op-dagen afholdes hvert år i april sammen med Danmarks Naturfredningsforening. I et par timer samles der papir, plast, flasker og andet affald, dels for at få området gjort rent, dels for at gøre opmærksom på, at affaldet bør placeres i affaldskurvene. Selv om området overfladisk ser rent ud mange steder, er det alligevel forbløffende mængder, der samler sig fra år til år.

ENGGRUPPENS UDHÆNGSSKAB PÅ CAFÉ DAMHUSKANTEN

I udhængsskabet er der aktuel information om naturen og om arrangementer i området.

FREDNINGEN

Fredningssagen blev rejst af Københavns Kommune i samarbejde med Danmarks Naturfredningsforening i november 2006.

FORMÅL

Fredningens formål er:

- at sikre området som parkområde og sikre almenhedens adgang til området og fastholde dets anvendelse til fritidsformål og sikre området som en del af det regionale system af grønne områder omkring København
- at opretholde og muliggøre forbedringer af områdets biologiske, landskabelige og rekreative værdier under hensyntagen til den historiske baggrund for områdets nuværende udformning
- at muliggøre forbedring af biodiversiteten i området.

Desuden medvirker fredningen til, at Danmarks internationale forpligtelse til at beskytte naturen overholdes. I praksis vil fredningen betyde, at den nuværende tilstand bevares. Der kan ikke opføres nye bygninger, og hvis brugen af de eksisterende ophører, skal arealerne indgå i parken. Fredningen er ikke til hinder for optimal drift af spildevandssystemet, vandledninger og vandløb. Der kan opføres mindre bygninger, f. eks. toiletter, og der kan opsættes motionsredskaber langs større stier.

PLEJEPLAN

En væsentlig nydannelse er, at kommunen skal udarbejde en plejeplan for de næste 5 års drift og udvikling af parkområderne. I planen skal der

fastsættes regler for områdets pleje, f.eks. om fjernelse af hø fra området med højt græs og områdets indretning til forskellige fritidsformål. Plejeplanen skal også redegøre for de kulturhistoriske spor, der findes i parkerne, og hvordan de bevares.

Kommunen står for plejeplanens udarbejdelse i samarbejde med en række interesseorganisationer og Vanløse Lokaludvalg. Etablering af overjordiske anlæg i forbindelse med kloaksystemet kræver fredningsnævnets godkendelse. Opstår der uenighed om plejeplanens indhold, træffer fredningsnævnet afgørelse i sagen.

Eksempler på plejeplanens emner:

- Genetablering af vådområder eller etablering af vådområder med renseeffekt.
- Foranstaltninger til forbedring af dyre- og plantelivet eller til forbedring af de landskabelige eller rekreative værdier i området.
- Indhegning af bestemte områder af hensyn til dyre- og planteliv.
- Anlægning af cykel- og gangstier samt broer.
- Dispensationer fra bestemmelsen om, at hunde skal føres i snor.
- Afgrænsningen af Sejlklubbens sejladsområde og tilladelse til yderligere sejlads.
- Steder for anbringelse af skulpturer og lignende.

I fredningen bestemmes, at hunde skal føres i snor, cyklister skal benytte cykelstierne, kørsel med motorkøretøjer er forbudt, og der må ikke etableres belysning i området uden fredningsnævnets tilladelse.

LITTERATURLISTE

HISTORISKE KILDER

CHRISTENSEN, VILLADS

Det københavnske vandvæsens søer og vandløb
Tibberup Mose, Damhussøen, Vodroffså eller
Rosenå, Ladegårdsåen
Historiske Meddelelser København (HMK),
8. bind 1921-22

SUNDBO, ARNE

Vandbygningsarbejder i det 17. århundrede
HMK, 2. række 3. bind 1927-28

RAMSING, H. U.

Christian IV's mageskifter og erhvervelser i
anledning af Ladegårdens anlæg samt vej- og
vandbygningsarbejder.
Indledningen og 3. Byens drikkevandsanlæg
HMK. 2. række 4. bind 1929-30

RAMSING, H. U.

Bidrag til det gamle Københavns Topografi
III Ladegårdsåen, søerne og deres afløb
HMK 3. bind 1909-10

RAMSING, H. U.

Københavns Historie og Topografi i
Middelalderen.

Københavns Vandværk 1859 til 1909

Historisk Beretning om Stadens Vandforsyning

Københavns Vandforsyning 1909 til 1934

Historisk Beretning om Stadens Vandforsyning

PEDERSEN, JUL

Rødovre Sogn
Bidrag til dets historie 1953

Rødovre 1901-76

Rødovre Kommune

BROGAARD, ARNE

Vanløsebogen

REKREATIVE OMRÅDER OG HARRESTRUP Å

De indlemmede områder
Københavns Kommune
Københavnsegnens grønne områder

Forslag til et system af områder til friluftsliv
Forchhammer, Olaf

Dansk Byplanlaboratorium 1936

BERGMANN, JACOB

Tidsskriftet Havekunst 1934

BLIXENCRONE MØLLER

Damhussøen og Damhusengen
Forskønnelsen 1939

Foreningen til Hovedstadens Forskønnelse

BLIXENCRONE MØLLER

Parkbæltet langs Hovedstadens Græne
Forskønnelsen 1940
Foreningen til Hovedstadens Forskønnelse

JØRGENSEN, E. ERSTED

Damhussøen
Forskønnelsen 1937
Foreningen til Hovedstadens Forskønnelse

Damhusengen og Damhussøen, Projekt over
Naturforvaltning 2004
Institut for Økonomi, Skov og Landskab
Den Kgl. Veterinære Landbohøjskole

DAHL, JØRGEN OG HØY, THORKILD

Danmarks søer, 1995
Søerne i Roskilde Amt, Københavns Kommune
og Amt

HOVEDKLOAKKER

REHOF, K.

Afvandingen af den vestlige del af Storkøbenhavn
og rensningsanlægget ved Damhusåen
Ingeniøren, maj 1944

RENDSVIG, P. H. OG ZACHARIASEN, J. A.
Regulering og beklædning af Harrestrup Å og
Damhusåen i København
Stads- og Havneingeniøren, 1960-61

AHLEN, H.
På bunden af Damhussøen
Grøn Bølge 1977 nr. 36
København Afløbskontoret

Vision for Harrestrup Å vandsystem
Teknik og Miljøforvaltningen 2007
Københavns Kommune

KULTURELLE BØGER

Børnenes Magasin

Ved Damhussøen, Novelle af Johannes V. Jensen
1. årgang, 6. juni 1916
Udgivet af Magasin du Nord

VIKTOR PEDERSEN

Vanløse gennem tiderne
Erindringer fra min barndom
Vanløse Lokalhistoriske Forening, 1989

MOGENS LORENTZEN

Grøftekanten 1940
På grundlag af Radiocausier

NIELS LARSEN STEVNS

Videnscenter skriftrække nr.1

Politivennen

Ugeblad 1795 – 1845
Et brokkeblad for en sund og ren by

RINFELDT, GEORG VITRUP

Ved Damhussøen
Find Christensens Bogtrykkeri 1951
Vanløse

ÅRSTAL

- 1524 Emdrup sø dannes ved opstemning med kongens tilladelse
- 1561 Københavns Universitet får Damhussøen ved mageskifte
- 1570 Grøndalsåen udgraves og vandet løber til Ladegårdsåen
- 1584 Springvandsledning fra Emdrup til slottet og 3 springvandsanlæg
- 1611 Dæmningen ved Roskildevej får tilført store mængder materiale
- 1617 Den første vandkigger ansættes
- 1640 Vandkompagnierne er dannet med træledninger til pumper og springvand
- 1656 Vanløse Sluse indrettes til center for styringen af det ferske vand
- 1658 Svenskerne belejrer København og ødelægger dæmningerne
- 1679 Den første permanente vandkommission
- 1681 Dødsstraf indføres efter hærværk mod Vanløse Sluse
- 1714 Carsten Niebuhr vender hjem fra Egypten, Arabien m.v.
- 1750 Afgørelsen af sagen om Rødovrebøndernes rørskår i Damhussøen
- 1805 Den kongelige vandkommission overtager i 1812 alle anlæg til vandforsyning
- 1850 Konkurrence om Københavns forsyning med vand, kloak og gas
- 1853 Damhussøen forsynes med glaciis af kløvede kampesten
- 1859 Det nye vandværk i Studiestræde og filtergrundene tages i brug
- 1893 Damhussøen udgår af drikkevandsforsyningen og bliver reservebeholder
- 1901 Vanløse, Brønshøj og Husum indlemmes i København
- 1904 Brønshøj–Vanløse kloakken fra Grøndal til Damhusåen anlægges
- 1923 Damhussøens vand anvendes kun til erhvervsformål og til de indre søer
- 1933 Husum-Rødovre kloakken anlægges
- 1938 Harrestrup Å udgraves, pumpestationen bygges
- 1938 Harrestrup Å omdannes til aflastningskanal, afsluttes i 1969
- 1966 Området bliver fredet
- 1972 Institutionen Sejlklubben får tilladelse til sejlads på Damhussøen
- 1977 Anlæg af regnvandsbassin i Damhussøen ved Peter Bangs Vej
- 2001 Heerup Museum åbnes 22.januar
- 2010 Området bliver endeligt fredet
- 2010 Skitser til en frilagt Harrestrup Å uden kloakoverløb

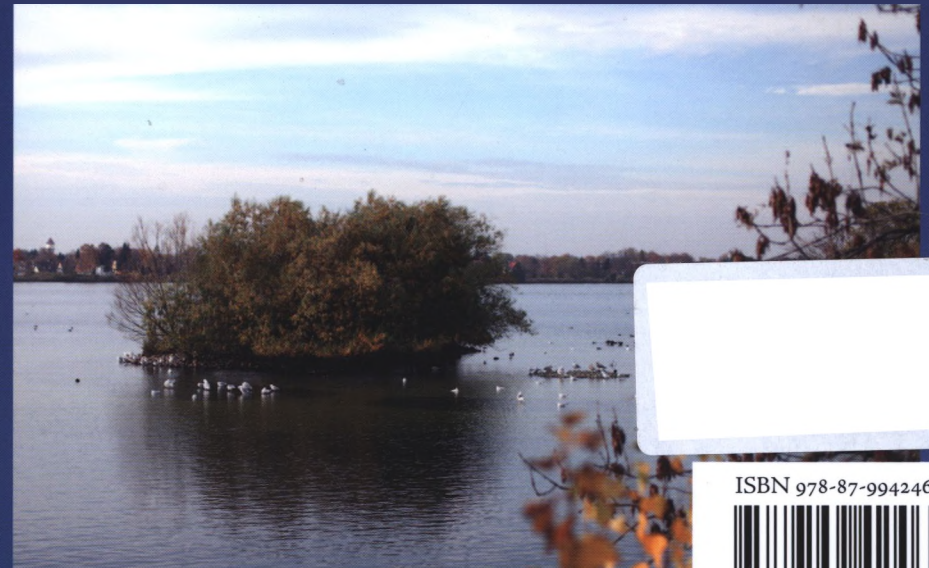
DAMHUSSØENS OG -ENGENS NATUR, KULTUR OG HISTORIE FORTALT I EN BILLEDRIG BOG.

Over 100 fotos, gamle kort og malerier – også fotos af områdets fugle, planter og søens rige undervandsliv.

Historien begynder i oldtiden med fund af stenøkser. I 1611 på Chr.IV's tid bygges den første store dæmning for at forhøje vandstanden i søen, der skulle levere drikkevand til staden København.

Damhussøen, som vi kender den, er fra 1850'erne. Frem til 1893 var søen den store vandbeholder, der sikrede stabil vandforsyning til københavnernes.

Damhussøen og -engen er fredet i 2010 og bevares for eftertiden.

ISBN 978-87-994246-0-3

9 788799 424603

FORLAGET VANLØSEBASEN